پۆست- ڕەفراندەم[1] و کولتووری دیپلۆماسی و بڕیاردان

کازیوە سالّح

بەم شیوە لە سەرچاوەدا بەکاری بهێنە:

سالّح ، کازیوە (٢٠١٧). پۆست ڕەفراندەم و کولتووری دیپلۆماسی بڕیاردان. academia.edu.
https://zsd.academia.edu/KaziwaSalih

تکایە کاتێک ئەم بابەتە ئەخوێنیتەوە ئەوە لە بەر چاو بگرە کە بەر لە مردنی مام جەلال و بە دەستەوە دانی کەرکوک و کوردستان نووسراوە. هە تا من بۆ گۆڤارێکی گونجاو ئەگەڕام بۆ بڵاوکردنەوەی (چوون ئەم جۆرە نووسینە درێژانە نووسینی ڕۆژنامە و ماڵپەڕنین) لە فەیس بووکەوە لە خەڵکم ئەپرسی بۆ بڵاکراوەی گونجاو، هاوکێشەکانی کوردستان بە لایەکدا ڕۆشتن کە وەرە کوژ بێت بۆ هەموومان. ئێمە واین بڕیاری نێوە موچەیەک بە شەش مانگ ئەدرێت ، بڕیاری کوشتنی کۆمەڵێک بە شەش چرکە. ڕووداوەکان لە من خێراتر بوون. ئیتر حەز ونیازێکم بە باتەکە نەما هەتا پیاچوونەوەی ڕێنوسسی بکەم . بۆ کاتەکەش پێم باشە هەروەکو خۆی بمێنێتەوە چوون لەو کاتەدا نووسراوە.

[1] ئەم چەمکە ئنگلیزیە و بە ڕەفراندەم ئەخوێنیدرێتەوە نەک ڕیفراندۆم وەکو کورد دەینووسێت ، ئەوە ڕێنووسێکی هەڵەیە و لە گۆڕینی ناوی پلەیتۆ بۆ ئەفلاتون و سیمن د بۆڤوا بۆ سیمون دی بۆڤوارد و مۆزەخانەی لوڤێ بۆ لۆڤەر و..تد.تا ئێستا لە نووسینەکانی دیەکەمدا بەو ڕینووسە باوەکانی کورد ڕۆشتووم ، بەڵام هەموو جارێک شتێک لە دڵ تەنگی و ناڕەزایەتی ناوەکی بۆ دروست کردووم ، بۆیە ئیتر ئەوانەی لە سەرەتای چەقاندنی هەڵەکەدان و نەبوون بە نۆرم وەکو وشە ڕەسەنەکە ئەینووسمەوە.

ناوەڕۆک:

- بەرایی
- ئامانج
- کارکردن بە ئەنجامەکانی ڕەفراندەم
- عێراقی بە سەرچوو
- تیوری دبلۆماسی گونجاو بە جیهانگەری.
- گۆڕانکاری مێژووی : تیوری نەرمە -دەسەلات(soft power).
- ئایدۆلۆژی سیاسی : ستراتیژی مەزن (Grand Strategy).
- دانووسان و بونیادنانی بەهرە وتوانای دبلۆماسی.
- بێ بەهرەیی دپلۆماسی.
- بە دەوڵەت بوون و تورەبوون.
- تورەبوونی ستراتیژیانە.
- بۆچی ئیسرائیل؟.
- کۆبەند.
- سەرچاوەکان.

بەرایی :

'پۆست 'م لە بری 'پاش' ڕەفراندەم، هەڵبژارد چونکە پۆست لە واتایەک زیار لە خۆ ئەگرێت و و تەنها 'پاش'قۆناغێک ناگەیەنێت. بە پێی فەرهەنگی ئیکسفۆرد و ویکیش پۆست کۆنتێکستی هەیە ئەکرێت کاتێکی درێژ خایەنتر بگەیەنێت لەوەی ڕاستەوخۆ پاش ڕووداوێک بگەیەنێت و کۆتایی بێت. مانای بونیادنان و هەواڵ پێ گەیاندن یان زانیاریدان و بڵاوکردنەوەش ئەگەیەنێت. بەو شیوەی من دەمەوێت ڕاڤەی چەند خاڵێک پابەند بە ڕەفراندەم بکەم و پێم وایە پیویستە ببێت بە قۆناغێکی نۆژبوونەوە ودروست کردنەوەی سەرەکی بە شێوەیەک وەکو قۆناغیکی مێژووی جێگیر بکرێت و ببێت بە مایەی وەرچەرخانیەکی درێژ خایەن پۆست بە باشتر ئەزانم. چونکە قۆناغیکی یەکلاکەرەوەی بیرنەچوە وە دەبێت وەکو چۆن پۆست-مۆدێرن بە هیچ زمانێک پێێ نەوترا پاش مۆدێرن، ئەم قۆناغەش بۆ کورد گەرچی بەراورد ناکرێت بە پۆست مۆدێرن لە هیچ ڕوویەکەوە، بەڵام وەکو کاریگەری 'کات' وەرچەرخانێکی کاریگەر ئەبێت، ئەو کاریگەریە ئەکرێت ئەریەنی بێت یان نەریەنی قۆناغێکی چەسپیوە.

سەرباری سەدان تەنگژە و ریگر و هەوڵدانی ناوخۆش بۆ دروستکردنی دەیان گرفتی دی، ڕەفراندەم بە سەرکەوتووی ئەنجام دراو و دەرئەنجامی چاوەڕواننەکراوی فەراهەم هێنا لە دوو ڕووەوە. ئەوانیش ڕێژەی دەنگدران و یەکگرتووی ویەکدەنگی کورد بوو بە هەموو دەنگ و ڕەنگ وڕەهەندە جیاوازەکانیەوە . ئەم یەکگرتنەش لەو پەرتەوازیی وبێ متمانەیەی ماڵی کورد و مەتبەخی سیاسی هیچ تیا نەکوڵاوی کورددا خەونی دێرینە و باوەڕپێنەکراوی هەمووان بوو. بە ئاستێك خەڵکێك بە یەقینەوە پیە وابوو ئەنجامی ڕەفراندەم بە دۆڕان ودەسپێردرێت، هێشتا دەنگی ئەدا بۆ ئەوەی دڵی نەیارانی کوردخۆش نەکات، یان بەو مەفتونیە دەنگیداوە گەر ناوی کورستان و سەربەخۆی بە ڕاست بە من بدرێت یان درۆ چ جیاوازیەکی هەیە من بۆی نەمرم با ئەو بژی. نەك بە هۆی کەسێکی دیاریکراو و دەسەڵات وحزبی کوردستانی.

کەواتە ئێمە ئازارێکی هاوبەش لە یەکی نزیکردینە وە و یەکگرتنی چەسپاندین لە پێناوی ئامانجێکی هاوبەش لە ڕێگەی ئامرازێکی ناهاوبەش کە ناوی ڕەفراندەمە. ئامانجی هاوبەشمان سەربەخۆی کوردستان و دەوڵەتی کوردییە و ئامرازی ناهاوبەش خودی ڕەفراندەمە کە بە ڕەچاونەکردنی داگیرکەران و نەیاران ، دەیان میدیای جیهانی ئاماژەی بەدەر ئەنجامە خراپەکانی کرد ، چەندین وڵات گوتیان پشتان ناگرین ، هەر لە ناوخۆدا لە لایەن ژمارەیەک خەڵکەوە و بە بیانووی جیاواز ڕەتدەکرایەوە و لە لایەن ژمارەیەکی زۆرتریشەوە خراوەتە ژێر

زەرەبینی گۆمانەوە، خودی دەولەت بوونەکە لە لایەن ژمارەیەکەوە ڕەدەکردێتەوە. بەڵام دواجار، " هێزی مەزن لە یەگرتندایە نەک لە ژمارەدا" (Paine,1776.p). ئەو هێزەشە دراوسێکانی تەزان ، چوون وەکو خۆمان بۆ ئەوانیش چاوەڕوانکراوبو کورد بەو یەک دەنگێ دەنگبدات.

پاراستنی هێزی یەکگرتن و پابەند بوون بە یەکگرتنەوە ئاسان نیە ، بۆ کوردیش کە مرۆڤی فرە گومان و فرە کەسیەتیە قورستریشە. بەتایبەت کەئەم نەخۆشیە دژوارە ڕونتر و کوشندەتر بەدەسەڵاتدارانەوە دیارە هەتا هاوڵاتیان و بەدیاریکراویش نەوەی نوێ. لەسەروو ئەمانەشەوە نەبوونی دیموکراسی و نەزۆکی بەڕێوەبردن و گەندەڵی و بازرگانی مافیایی هەر لەسەرەتاوە گومانی لای هاوڵاتیانی کورد و جیهانیش دروستکرد کەڕەفراندەم ئامرزایکە لەلایەن بارزانیەوە بەکار دەهێنرێت بۆ مانەوەی زیاتری خۆی لەسەر کورسی دەسەڵات . هەر ئەمەش وایکردووە کۆمەڵێك لەناوخۆدا خواستیان بێت هەرگیز کوردستان سەربەخۆ نەبێت و ڕەفراندۆمیش گەورەترین شەڕ وکاولکاری لێ بکەوێتەوە، تەنها بۆ ئەوەی لەئاستی جەماوەرێکی نەك جیهانی بەڵکو فەیس بووکی بڵێن قسەی ئێمەڕاست دەرچوو. لێرەدا دووبارەکردنەوەی چەند پرسیارێك ئەکرێت لۆژیکی بێت گەر لەلایەن خەڵکێکی بێ بەرژەوەندییەوە، بەرژەوەندی کوردستان و ئاسایشی خەڵك بەهەند وەرگر وەڵام بدرێتەوە، لەوانە: ئایە ئەم کاتەو ئەو ڕەفراندەمە بۆ باشوور گونجاوە؟ ئایە مەسعود بارزانی لە ئاستی بڕیارێکی لەو جۆرە دایە؟ ئایە بارزانی ڕەفراندەمی وەکو ئامرازی ئامانجەکانی کورد بە کارهێناوە یان بە پێچەوانەوە کوردی بە ئامرازی ئامانجەکانی پشت ڕەفراندەم بەکارهێناوە؟.

ئامانج:

بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە ئەم بابەتە بەنیازەسەرەتا ئەم ئارگیومینتانەڕووبخات: (١) ڕەوینەوەی ئەو دونیا ترسناك و توقینەرەی لە ئێستادا دروستکراوە بە بڕیاردان لەسەر سەربەخۆی کوردستان نەك هەڵواسین و شکست پێ هێنانی ئەنجامەکانی ڕیفراندوم.ئەمە بە مەرجی هەنگاوی لە پێشینە ، واتە ئەو هەنگاوە دیپلۆماسیانەی بەر لە ڕەفراندەم پیویستە نرابن (ب) گۆڕینی ئاراستەی دیپلۆماسی باو و سەرجەم سیستمی فەرمانڕەوایی (ج) تورەبوونی ستراتیژی و دەرئەنجامی تورەبوونی ستراتیژیانە. دواجاریش (د) بۆچی پێویستە پشتگیری ئیسرائیل بە هەند وەربگیریت و ڕێرەوی میدیای کوردی بەرانبەر ثرۆپاگەندەکان بوەستێت .

میتۆلۆژی دیاریکراو بۆ شرۆڤەکان فرەڕەهەندە، چوون ئەم میتۆدەڕێگەت ئەدات لەچەند میتۆدێك زیاتر بەکار بهێنێت ، ئەوانەی لێرەدا بەکاردەهێنرت ، زانستی کولتووری و ڕەهەندەکانی سایکۆلۆژیایی کولتوروی و زانستی سیاسی تیوری دیپلۆماسی و تیوری

Biopolitics هەیە ،کە تیوریەکی فۆکۆیە بۆ گوزارشتکردن لە کاریگەری ڕووبەری سیاسی لە سەر سەرجەم پێگەکانی ژیانی مرۆڤ . هەروەها میتۆدی ئەتنۆگرافی کە ڕێگە بە بەکارهێنانی چیرۆك، دیدار و بەسەرهاتی نووسەر ئەدات ببێت بەبەشێك لە تەواوکاری نووسین. دواجار ئەم نووسینە تەنها دەروازەیە بەڕووی رووداوەکانی ئەم دواییە، شرۆڤەی هەموو لایەنە کولتووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی دنیای کوردی و لەوانەیە بەکتێبێك بتوانم تا ئاستێك مافی چەمکەکان و دووداوەکان ببەخشم نەك بابەتێک.

کارکردن بەئەنجامەکانی ڕەفراندۆم:

لە وتارێکمدا ساڵی ٢٠١٠ نووسراوە[2] و ساڵی ٢٠١١ کورتەیەکی لە ماڵپەڕەکاندا بڵاوبووەتەوە نووسیومە "[3] پێم وایە هەتا ساڵی ٢٠١٢ شەڕیەکی خوێناوی دروست دەبێت وەکو سەرەتایەک بۆ شەڕی جیهانی سێهەم .زەمینەی ئەو شەڕەش ماوەی پینج ساڵە لە بارە و هەموو ئەو فاکتەرانەی شەڕەکانی جیهانی یەکەم و دووەمی هەڵگیرسان لە ڕووی سیاسی ، ئابووری و سۆسیۆئیکۆنۆمی و سیستمی بەڕێوەبردنیشەوە نەک هەر ئامادەی هەیە بەڵکو لە تڕۆپکدایە. دوو فاکتەری مێژووی چواچێوەی هۆکارەکان دەکێشن، ئەوانیش فاکتەری 'نەریت 'ەتی و فاکتەری مۆدێرنن. " (Salih,2010). هەروەها نووسیومە، "کوردستان گەرمترین ناوچەی شەڕ دەبێت ئەگەر بەم عەقڵە سیایسیە نەزۆکەی ئێستا هێزی سیاسی و ئابوری کوردستان بەڕێوە ببرێت. گەرمترین چونکە کوردستان لە شەڕە بە هێزەکاندا کیانی سیاسی و دەوڵەتی خۆی لە دەستداوە، لەو شەڕانەی لە ڕۆژهەڵاتدا ڕووددەدات، کە شەڕی بە هێزتر دەبن لە ڕووی تەکنۆلۆژی، هزری کۆمەڵایەتی و سیاسی شەڕکەران ، چونکە شەڕی داهاتوو هێزی سەربازی بەڕێوەی نابات بەڵکو ئەو چینە مام ناوەندیەی لاوان بەڕێوەی دەبات ساڵانێکە بوون بە چینی خواروو یان هەژار، بە کورتی شەڕی کویلەکان و دەرمانخواردکردنی کۆیلەکارانە. لەم شەڕانەشدا مەرجێکی زۆر گونجاو ودۆخێکی زۆر لە بارە جاریەکی دی ئەو کیانە بە دەست بهێنێتەوە لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە" (Salih,2010)

ئەو کات داعش نەبوو، ئەو خوێندنەوەیە لە سەر ئاستی ئنتمای جیهانی زلهێزە و ئاستی ئابووری جیهان و ژمارەی دانیشتتوانی سەرزەوی کردبووم .کە بە بڕوای من پێویستی بە شەڕگە و کوشتارێک و وینەی ئەوانەی جیهانی یەکەم ودووەم هەبوو بۆ ئەوەی هاوسەنگی لە نێوان

[2] بۆ ئەوەی لەم بابەتە بە تەواوی بگەیت ، باشترە ئە و بابەتەی ٢٠١٠ نووسراوە لەو سەر وبلۆگەکەم بخوێنیتەوە
[3] https://kaziwasalih.blogspot.ca/2017/10/blog-post_21.html،
بەدیهاتنی "خەونی کوردی" بکرێ بە مەرجی لێبووردنخوازی "مەسعود بارزانی

ژمارەی دانیشتوانی سەر زەوی و ئابووری ڕۆژئاوا دروست بکریت ، بە تایبەت ئەمەریکا کە کەوتبووە ژێر قەرزێکی زۆرەوە. پێشبینێکەش لە شوێنی خۆیدا بوو شەڕەکە دروست بوو وە کوردستان بوو بە گەرمترین ناوچەی شەڕ. دەمێنێتەوە سەر پێشبینی دووەم " زمینەی ئەو شەڕە ماوەی پێنج ساڵە" پێشبینی سێیەم "لەم شەڕانەشدا مەرجێکی زۆر گونجاو و دۆخێکی زۆر لە بارە {کورد}جاریەکی دی ئەو کیانە بە دەست بهێنێتەوە لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە". بۆ یەکەمیان باسێکی گەرم هەیە لە نێوەندی سیاسی ڕۆژهەئاواییدا کە داعش تا کۆتایی ساڵی ٢٠١٨ بە تەواوی لە هەموو شوێنێک کۆتایی دێت. پێشبینی سێیەمیش حکومەتی هەرێم ڕەفراندەمی بۆ کردووە، بەڵام ئایە دەرئەنجامەکەی جێبە جی ئەکات، ئەم خاڵی سەرەکی ئەم بابەتەیە.

ئەگەر پشتگیری هاوڵاتیان وپارچەکانی دیکەی کوردستان بکرایە بەکارتی فشار لەسەر بەغدا و نەیاران وهاوپەیمانان باشوور قازانجێکی کاتی ئەکرد ، بەڵام پاش لانی زۆر دوو ساڵ هاوکێشەکان وەکو خۆیان لێ دەهاتەوە. بۆیە پاراستنی یەکڕیزی کورد و پاراستنی گیانی هاوڵاتیانی باشوور ئەمجارە لە بەر ئەوەی ڕەفراندەم کراوە بڕیارە جارەنووسازەکەی دەوێت بە بێ دواکەوتن و سازشکردن لە سەری، ئەویش بڕیاری سەربەخۆیە ئەگەر هەنگاوی لە پێشینەی بۆ هەلگیراوە. بڕیارنەدانی سەربەخۆی هەمان ئەو کێشانە زیاتریش ئەهێنتە پێشەوە کەبڕیاری سەربەخۆی ئەهێنێتە پێشەوە. گەرچی گومانکردن لەوەی هەنگاوی لە پێشینەی بۆ نەنرابێت لە لایەن خەڵکانێکەوە کە لێپسراویەتی ئاسایشی کورد وباشووریان لە ئەستۆدایە لەوانەیە منیش بباتەوە سەر ئەو نۆرمەی هەموو نەخۆش و بە گومانین ، بەڵام کاری لێکۆڵیار و نووسەر پێویستە لە گومانەوە دەست پێ بکات نەک یەقین ئەگینا پیویست ناکات بە دوای سەرچاوەوشرۆڤەکاریدا بەگەڕیت .

کورد ئەزموونی بڕیارنەدانی تاقیکردوەتەوەو ئامانجەکانیشی بینیوە. لەساڵی ٢٠٠٣دا لەکاتی ڕوخانی سەدامدا هەلێك بوو بۆ کورد ڕەخسا کەسەربەخۆی خۆی ڕابگەیەنێت ، زۆر لەشارەزایانی دنیا داوایان لەکورد کرد سەربەخۆی خۆی ڕابگەیەنێت ، نەکرا. هەندێك وای بۆ دەچن ئەو ئاراستەیە تەنها پەیوەندی بەبڕیارنەدانی مام جەلال و قوربانی کردنی کورد بووبێت لە پێناوی پۆست وپارە بۆ خۆدی تاڵەبانی. بەڵام خوێندنەوەی من بۆ دیدەبینی تاڵەبانی و ئاستی بەهرەی دپلۆماسی ئەو لەچوارچوەی بڕیاری کەسی تاڵەبانیدا نابینێت . بەڵکو وا مەزەندە ئەکەم ئەو هۆکارانەی ئێستا لەلایەن تاك و گروپەکەکانی دژی ڕەفراندەم و سەربەخۆی دەیخەنەڕوو و ئەو هەڕەشەو ناڕەزایەتیانەی ئێستا و بەتایبەت بۆچوونی ئەمەریکا زیاتر لەپشت عێراقی بوونەوەکەیوە بووبێت . بەڵام چوون ئەویش وەکو بەرزانی گرنگی بەدپلۆماسیتەی ناوخۆ کەپی دەوترێت دپلۆمسی گشتی نەداPublic diplomacy و

پەیوەندی بە ڕەزامەندی هاوڵاتیانەوە هەیە، لەناوخۆداحزبەکەی بەهەڵە مامەڵەیان لەگەڵ بڕیارەکرد.

شارزەیانی کەمیونیکەیشن (Fortner & Fackler,2014) پێیان وایە لە سەدا نەوەد 90% ی کێشەکان پەیوەندی بە چۆنیەتی دەربڕین ودەنگ و تۆنی هەڵەوە هەیە و لە سەدا دە ١٠% پەیوەندی بە بوونی کێشەوە هەیە . ئەمە بۆ ئەو کێشەیەی تاڵەبانی دروست بوو چ لە رووی دەنگەوە چۆنیەتی دەربڕینەوە ، چ لە ڕووی هەڵبژاردنی وشەوە ' خەونی شاعیرانە' . پاشان حزبەکەی خۆی قوڵتریشی کردەوە و لەبری ڕووخستنی بە شێوەیەکی دروستر و کارکردن بۆ شکاندنی ئەو کۆسپانەی ترسی بڕیاردانی دروستکردبوو. مەسەلەکە درایە دەست کۆمەڵێك ئەندامی بن دیوار [4] کەدەست بکەن بەتەخوین وگەمژاندن. ئەم دوو دیاردە قێزونەش بەهرەدارترین داهێنان و ستراتیژی دۆڕاوی سیاسیەتی باشوور بووە لە مێژووی فەرمانڕەواییاندا. ئەمەش هەمیشەلەلایەن خەڵکانێکەوە دەخرێنە ڕوو حزب پێشتر ئامادەیی کردوون لە ڕووی جەماوەرییەو نەك فکری، بەڵام کۆنتراکتی ئەم دوانە کۆنتراکتی نێوان فرۆشیار وکڕیارە .

ئەم کڕین و فرۆشتنەی نێوان نووسین و پارەلەسەر حسابی کەرامەتی نیشتمان، بوو بەکولتووریێکی فکری و سیاسی و دیموکراسی ساختەو بەگەرمی لە هەموو کایەکاندا گەمە ئەکات ، بەئاستێك دەیان گەنجی بێ ئەزموون بوون بەقوربانی ئەم تیورە ساختە کاتێك لەوتندا هەنگاوی ئەوانینان هەڵگرت و پیان وابوو وەکو ئەوانیش ئاسایشی ژیانیان پارێزراو ئەبێت. کێشەسەرەکیەکان و مەسەلەی دیمۆکراسی و وئازادی تاك بەتاکتی هەردوو بەرە فکر برایە دنیای پاڵەوانبازی جنێودان بوون بەستراتیژی سیاسی و تیوری یەك پەسەندکردن و مۆراڵی ژیانکردن. هەتا دواجار هەموو شتەکان گەیاندران بەلێواری مەرگ بەخودی ئەو دەسەڵاتەکانیشەوە کەخۆیان تیوری مەرگدۆستیان بەرهەم هێنا، هەر ئەمەش بەشێکی گەورەی شکستی پاش ڕەفراندەم ی دروست ئەکات.[5] وا هەست ئەکەم هەندێک لە هەمان جۆرە دەربڕین بکەوێتە قسەکانی بارزانی.

بۆیە دۆڵی ڕەش هەڵگەڕاوی ڕۆژنامەوانی کوردی ئەبوێرم، گەر میدیا بێگانەکان بەسەر بکەمەوەدژی ڕەفراندەم وەستاون ،ژمارەیان ئێجگار زۆرترە لەوانەی پشتگیریان کردووە، دژەکاران بەپێی ڕێژەی زۆر نووسینیان پێك هاتوون لە:

1- میدیای عەرەبی کەبەنەیارهەژمارد ئەکرێت و بۆچوونەکانیان متمانەی ناخرێتە سەر

---

[4] ئەندامی بن دیوار ئەو ئەندامانە گوایە لە بەر ئەوەی ' نووسەر، هونەرمەند، رۆژنامەنووسی ' وەکو میدیاکانی حزب ناوی ناون ' گەرەی گەلەکەمان' ن پیویستە ئەندام بوونیان بە ئاشکرا نەبێت و جار جاریش هەردوو بەرە دەنوکێکی بە یەکدا بدەن گوایە دژن و ژێر بە ژێریش لە هەموو هەڵوسیت ونسکۆیە و دۆڕانیکدا بە بڕێ پارەی زۆر پشتگیریان بکەن . ئەوانەی ڕەتیان کردوەتەوە ببن بە ئەندامی بن دیوار ئەزانن ئەم بەرەیە لە حزبەکانی کوردستان ترسناکترن.

[5] لەهەر لە بەر ئەمە و لە وەتەی نووسەری بن دیوار بوون بە پاڵەوان فکر و زانست م١٢ ساڵە نووسینی کوردیم نەخوێندوەتەوە

2- میدیاکاری ڕۆژوائاوای کەبۆ میدیای عەرەبی کار ئەکەن و ئەنووسن ، ئەمانیش متمانەیان ناخرێتە سەر و پێویستە بەدڵی خاوەن کارکەیان بنووسن.

3- میدیای ئەمەریکی کەپێك هاتوون لەدوو بەرە : لایەك تەنها بۆ بەرژوەندی ئەمەریکا و بڕیارەکانی ئەنووسیت و لایەکیش بۆ بەرژەوەندی ئەمەریکا و لەپاڵیشیدا ڕەخنەی بونیادنەر لەکورد ئەگرێت و لەبەر ئەوەی کورد بەکارتێکی باش و دۆستی ئەمەریکا ئەزانێت ئامازەبەکورتبینیەکانی ئەدات و هانی ڕێکخستن و پەرەپێدانی ستراتیژی سیاسی دروستی ئەدات.

4- میدیای ئیسرائیلی، کە زیاتریان داکۆکی لە سەربەخۆیی کوردستان ئەکەن. ئەمەشیان خوێندنەوەی سیاسی لە سۆزی میدیای وردتری بۆ بکرێت.

یەکەم خاڵ گرنگە هەر یەک لەم میدیانە پیویستە لە لایەن دەسەلاتدارانی باشوورەوە خوێندنەوەی جیاوازی بۆ بکرێت لە عەقڵ وکولتووری کوردی. میدیای دنیا وەکو میدیای کوردی سیبەر و قسەی سیاسەتمەدارەکان نین هەتا وەکو بڕیاری سیاسی یان مەیل سیاسی لێی بڕواندرێت. پاشان لەوانەی کەوتوونەتە بەرەی دووەم لەڕۆژنامە بیانیەکاندا و بۆچونەکانیان پێوستێکی گرن بۆ پرسی ڕەفراندەم، مەسەلەی دیمۆکراسی بوو کەلەلاین (واشنتن پۆست، تایم ، مەترۆ) ورۆژنێنرابوو . نووسیبوویان پێویستەدیموکراسی بەر لەسەربەخۆی وریفراندۆم بخرێت.

نامەوێت بچمەسەر چەمکی دیموکراسی کەخۆی چەمکێکی پڕ کێشمەو پرسیارە. بەڵام بە تێگەشتنە باوەکەی ئەم تبینیە نەك هەر دروستە، مەرجیشە بۆ مانەوەی ئەو دەوڵەتانەش کەهەن و هەبوون. عێراق تەنها دەوڵەت نەبوو ، دەوڵەمنترین وبەهێزترینیش بوو، لەنەبوونی دیموکراسیدا ئەمرۆ دیەکی گەورەش نیە، نرخی شارۆچکەیەکی ئارامی نیە. بەهای سەربەخۆی لەچەندایەتیتیدا نیە، لەچۆنایەتیدایە. عەرەب سەروو بیست وپێنج دەوڵەتی هەیە، بەدنیاشدا بڵاوبوونەتەوە، لەهەر دەوڵەتێکی بێگانەشدا هەوڵی دروستکردنی دەوڵەتگەیەك و سەپاندنی شەریعەی ئاینی خۆیان ئەدەن. بەڵام هەموو بەیەك بێگانەن و لەدنیاشدا بوون بەقێزەونترین نەتەوە وئاین . جولەکەش لەهەموو دنیادا بڵاوبووەتەوە، لەهەموو شوێنێك تاکەکانیان دەبن پێگەی فکر و زانست و تەکنەلۆژی. لە دنیادا یەك دەوڵەتی بچووکی هەیە، دانیشتوانی ئەم دەوڵەتە تەنها سێ ملیون کەسی جولەکەن، بەڵام نەك لەبیست وپنج دەوڵەتی عەرەبی و هەموو ڕۆژهەڵات ، لە کێبڕکی یەکەمی زلهێزدایە بەو ژمارەکەمەوە. ئەم دوو نموونە جیاوازی نێوان چەندایەتی وچۆنایەتی ، دیمکراسی وتاکڕەوی ،کولتوری سیاسی و کۆمەڵایەتی ساختەو ڕاستەقینە ئەناسێنێت.

کێشەی دیموکراسی ڕاکێشنەر وسەرچاوەی هەموو کێشەکانی دیکەن. کە دیموکراسی هاتە ئاراوە واتە باس لە میللەتیکی لە ڕووی ناوخۆوە دەرەوە نائامادە و ناکاملّ ئەکات. ئەو میللەتانەی باوەڕییان بە دیموکراسی نیە ڕوانگەی دیلۆماسیشەوە ناکاملّن، چوون هەمیشە '

منی بالا' زاڵە بە سەر لۆژیک و تیوری تیگەشتنیاندا. بەم پێیەش بە ڕێنووسکردنی کۆمەڵێک تەڵاقنامەیە لەوانەش : تەڵاقدانی عێراق و تەڵاقدانی تاکڕەوی و بەرقەرارکردنی دیموکراسی : ئەمش گۆڕانکاری گەورە ئەخوازێت لە ڕووی دیپلۆماسی و دۆخی ناوخۆووە، کە لەمە بەدوا باسیان ئەکەم.

<u>عێراقی بە سەرچوو:</u>

عێراق دەرمانێکی بەسەرچووە و تەنها لە دەرمانخانەی دوو توێژدا جییگەی ئەبێتەوە : نەخوێندەوارێک کە ناتوانێت هێڵی سەر دەرمانەکە بە دروستی بخوێنێتەوە. گەمژەیەک کە پێی وایە دەرمانی بە سەرچوویش چارەسەری دەرد ئەکات و لێکرداری لاوەکیشی نیە. عێراقی درێندە و بکوژ و جینۆسایدکار بە هەموو ئامراز وپێداویستیەکانی جەنگە یەک لە دوای یەکەکانی و سەکردە فاشیشتەکەشی بەرهەمی پشتگیر وچاوپۆشی ڕۆژئاوابوو. عێراقی ئەمڕۆی تووندڕەوی ئیسلامی و خاپۆرککاریش هەر لە میانەی خواستی ئەوانەوە گەڵاڵە بووە. لە کەوتنی سەدام و سالی ٢٠٠٣وە فەرمانڕەوایانی کورد لە باشور هەردوو ڕۆڵی نەخوێندەوار وگەمژەکەیان بینی لە گەڵ هاوپیماننانداا، نەک لە بەرلە بەر ئەوەی پۆست و پارەیان هەڵبژارد، چوون وەکو پێشتر باسمان کرد نازانین چەند نەکەوتنە ژێڕ فشاری نێو دەوڵەتی ، بەڵکو بۆ ئەوەی نەیانتوانی دیپلۆماسیتی دروست بەکاربهێنن و یادەوەریەکانی تۆنی بلێریش ئەمە ئەسلمێنێت نەک ڕای کەسی. نە توانراش بوونی ئەو پارە و پۆستە بخرێتە خزمەتی دروستکردنی بنەما بتەوەکانی دەولەت و سەربەخۆی کورد. وەکو بتەوکردنی کەرتی ئابووری ،دبلۆماسی، پێشەسازی ، سەربازی ، زانستی ، کولتووری ،کۆمەلایەتی و چارەسرکردنی کورد لە گرێ درونیەکانی پاش شەڕ و جینۆساید بۆ ئەوەی وەکو ئێستا بە گرێ دەرونیەکانی ' کۆمەڵگەکەمان لە ناو نەچێت. لە هەموشی گرنگتر ئاشتکردنەوەی تاکی ' Lateral violence[6] کورد لە گەڵ نیشتمانەکەی. بە پیچەوانەوە ئاووڕدانەوەی هاوپەیمانان لە کورد وایکرد غروری کاولکاری سەربکات و ئەو بنەما کەمانەش هاوپێچی ئەو کایانە بوون لە ناوبران.

کۆتایی هاتنی داعش کۆتایی هاتنی شەڕکان نیە دڵی کورد، بە کۆتایهاتنی داعش هیزیەکی دی عەرەبی ناوخۆی تەنها بۆ لە ناوبردنی کورد دروست ئەکریت. وە لە بەر ئەوەی دروستکراوی لۆکاڵی/عەرەبی ئەبیت لە داعش ترسناکتر و درێندەتر پەرچەکردار بەرانبەر کورد ئەنوێنێت. جگە لەوەی عیراق بشبێتەوە بە عێراقەکەی ٧٠ حەفتا ساڵ بەر لە ئێستا و بەر

---

[6] بۆ تێگشتن لەم چەمکەLateral violence و چۆنیەتی بوونی لە ناو کورددا ئەم دوو وتارم بخوێنەروە
http://www.emrro.com/lehendranyek.htm لە هەندەران، یەک هاندەر و سێ کوشتن: ژن و ئەنفال و هەڵەبجە
http://www.emrro.com/leyadiruxan.htm ە یادی ڕووخانی دیواری بەرلینداا، بڕووخێ دیواری نێوان سلێمانی و هەولێر.

لە بوونی بەعس ، بەو تەکنەلۆژی و هێزی مرۆیەش هەنووکەش ، ئنجا کورد هەموو ئەزموونەکانی لە گەڵ سەمدادا هەیبوو دووبارە ئەکاتەوە تەنها ناوی سەرۆکەکە جیاواز ئەبێت. لە ساڵی ١٩٥٢ وە نوری سەعید پاشای سەرۆکی ئەو کاتەی عێراق وتویەتی وا ئەکەم نەوتی عێراق ببێت بە قازانج و 'نەعمەت' بۆ خەڵکی عێراق (Nakash,2011). بەڵام نە ئەو نە سەرکردەکانی پاش ئەویش نەیتوانی ئەو هاوکیشەیە بگۆڕێت کە نەبێت بە زیان و 'نقمت' بۆ خەڵکی عێراق. وڵاتێک سوودی بۆ خەڵکە عەرەبەکەی خۆی نەببوبێت چۆن کۆمەڵێکی ئەتنیکی ئەتوانێت لە گەلیدا بژی کە لە ڕووی سیاسیەوە بە دوژمن، لە جوگرافیەوە بە داگیرکار ، لە ئاینیە بە جنۆکە و شەیتان و لە ڕووی کۆمەڵایەتی بە گەمژە و شاخی سەیری ئەکات.

لە لایەکی دی دەیان بەڵگەنامە ئەکریت بکریت بە پاڵپشت هەژموونی سیاسی پێ بچەسپێت، کە لە دروستبوونی دەوڵەتی نەتەوەوە هەردوو عێراق و تورکیا هاوپەیمانن بۆ لە ناوبردنی ئەوانەی تورک وعەرەبی ڕەشەن نین. لە نێو سەداندا بۆ نموونە وەزیری دادی تورکی لە ساڵی ١٩٣٠دا ئەڵێت "من پێم وایە خوداوەند و داوەرو فەرمانڕوای ئەم وڵاتە پێوستە تورک بێت و ئەو کەسانەش تورکی ڕەسەن نین پیویستە کۆیلە و خزمەتاکر بن " (Sheckmous,2016) بەڵام ئەم قسەیە هەنگاوی لە پێشینەی هەیە هەمان وەزیر لە ٢٣ی ڕێبەندانی ١٩٢٦دا ئەم نێتە بە کۆمسیونی باڵای بەریتانی لە عێراق ئەگەیەنێت و پێشنیازیش ئەکات بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی ئەوێ.

مانەوەی ئاسایشی گیانی کورد لە هەموو پەرەنسیپێک گرنگترە، بەڵام لە بەر ئەوەی یەک نەتەوەیی ، یەک زمانی و یەک کولتووری پێداویستی دەولەتی نەتەوە بوون و هەمیشەش ئامادەییان ئەبێت. شتێک نیە لە گەڵ سەدام وداعشدا دەستپێکردبێت ، کورد هەرگیز ئاسایشی گیانی ناپاریزرێت هەتا دەوڵەتی نەتەوەی خۆی ئەبێت. ئێستاش بە تەنک بوونی بەرژەوەندی ڕۆژئاوا لە ڕۆژهەڵاتدا کورد پێویستی بە ٥٠ ساڵی دی چاوەڕوانی ئەبێت بۆ هەڵێکی لەم شیوەیە. چوون ئەو هەلەی ئەمڕۆ بۆ سەربەخۆی ڕەخساوە لە مێژووی کوررردا یەکەم جارە هێندە خاڵی ئەرییێ لە هەڵێکدا بۆ کورد هەبێت، ئەگەر بە چارەنووسی ئەوەی ساڵی ٢٠٠٣ دەسەڵاتی باشوور تەنها دوو بژاردەی لە بەردەستە . یەک: دیسان ڕۆڵی گەمژە و کۆیلەکە دەگێڕێت ، بەمەش هەموو ئەو هەڵانەی لە ساڵی ٦٠ کانەوە کراون بۆ ئێستا دووبارە ئەبێتەوە؛ هاوڵاتیان لە خۆی و دەسەلاتەکەی لە ناوخۆدا هاندەدات ، بە دەیان یادەوەری دیکەی وەکو ئەوانەی تۆنی بلێر دەنووسرێتەوە ، بژاردەی دووهەم ئەوەیە بڕیاری سەربەخۆی ئەدات و دارشتنی ستراتیجی کارەکانی پاش سەربەخۆی بە شیوەیەک ئەکات ببێت بە پاڵەوانێکی بێ وێنەی مێژووی.

با گەشبین بین و وا مەزەندە بکەین ئەزموونی پاش ڕوخانی سەدام ، گاڵتە پێکردنی سیاسەتمەدارانی بیانی و ئەزموونی داعش و دەرکەوتینی ڕووی راستەقینەی عەرەب ، وانەی

سیاسەت وبونیادنانی نیشتمانی بە فەرمانڕەواکانی باشوور داوە و ئەوەی ئەکرێت وکراوە ئامراز بوون بۆ گەشتن بە ئامانجە گەورەکە ی کورد کە سەربەخۆییە و لە پێداویستیەکانی پاش ڕەفراندەم بە کورتی بنواڕین کە گرنگترینیان تیوری دبلۆمسی و ستراتیژی ئایدۆلۆژین.

تیوری دبلۆماسی گونجاو بە جیهانگەری:

کەچەمکی دیپلۆماسی دەبیسترێت وەرگر ئەندێشەی بۆ پەیوەندی سیاسی نێو دەوڵەتی ئەچێت ، ڕاستە دپلۆماسی هونەری پەیوەندی نێوان وڵاتانە، کەمیونیکەیشن ودانووسانی حکومەت بۆ حکومەت، دەوڵەت بۆ دەوڵەتە. بەڵام ئەوە تەنها بەشێکە لە ئەرک و پێکهاتەکانی دبلۆماسی ، ئەرکەکانی دیکە بەستراوە بە پەیوەندی ناوخۆ کە کۆڵکەیەکی گرنگترە لە پەیوەندی نێو دەوڵەتی و فۆرمەکانی پەیوەندی پابەند بەکولتوور ، پێگەی کۆمەڵایەتی ، ئابوری و بازرگانی، شەڕو ئاشتی یە ، جگە لە جۆرەکانی دیکەی تیوری دبلۆماسی.

. ئەمە لە کاتێکدا تیورە باوەکانی دبلۆماسی ، بە دبلۆماسی ئەمەریکیشەوە کەتووتە بەر ڕەخنەی وپێیان وایە پیویستیان بە پرۆتۆکۆلی دبلۆماسی نوێیە. چوون ئەو گۆڕانکاریە داینمیکیانەی جیهانگەری هێنایە ئاراوە، خواستی کە دەوڵەتانی دنیا پیاچوونەوە و نۆژەنی ستراتیژی دبلۆماسی خۆیان بکەنەوە، چی دی متمانە نەخەنە سەر دبلۆماتێ لەسەر بنەمای ترادیسۆنی دەوڵەتی نەتەوەیی باو بونیادنراوە، دەنا ڕووبەڕووی مەترسی سەربازی دەکردنەوە. خواستی ستراتیجی و ترادیسۆنی نوێ لەدەوڵەتی نەتەوە ئەوەبوو بتوانێت ئاسایشی نێو نەتەوەیی بەدروستی پپاریزێت ، لەکاتێکدا 'پێشەیی' -پراوێرەتی- بخاتەسەر دبلۆماتی گشتی ، نەك تەنها دبلۆماتی نێو دەوڵەتی .

بەبۆچوونی ڕەیچەرد پارکەر(Parker,2009) و ماری بەت یولڕچ (Wood&Coates,2008) کە پسپۆڕی بواری دارشتنەوەی دبلۆماتی ئەمەریکین بۆ ئەوەی توانای دبلۆماتی ، دبلۆماتی گشتی بوونیادبنرێت و هەروەها مەترسیە نویەکان دوور بخرێتەوە، هاوسەنگی خواستی نوێ گلۆبالیزەیشن و گۆڕانکاریە خێراکان بکرێت ، پێویستە پێداچوونەوەی لەچوار ڕوانگەی دبلۆماتی بکرێت ، ئەوانیش گۆڕانکاری مێژووی ، ئایدۆلۆژی سیاسی، بەهرەی دانووسان و بونیادنانی بەهرە وتوانای دبلۆماسییە ، کە ئێستا لە ڕوانگەی سیاسەتی کوردییەو شروقەی کورتیان ئەکەم.

گۆڕانکاری مێژووی : تیوری نەرمە -دەسەلات(soft power)

فۆکۆ مودێرنە و ئەم جیهانەی نوێمان بە سەردەمی ئاساییکردنەوەی نائاساییەکان ناوزەد ئەکات، بەو خوداوەدنە بینراوەی دەچووینیت کە جێ گۆڕکێ بە شتەکان و دەسەڵاتەکان ئەکات بە دەسەڵاتی قەشە و پیاوی سیاسیشەوە، لە رێ دەرچوونەکان ئاسایی ئەکاتەوە. (1976 ,Foucault,). کەواتە وەکو چۆن پیاوێکی ئاینی ناتوانێت ئیتر بڵێت تەنها خودا دروستکەری هەموو زیندەوەرەکانە لە کاتێکدا تەکنەلۆژی هەمان کار ئەکات. سیاسیەکانیش ناتوانن بە پاراستنی سنورێکی دەسنیشانکراو ، جۆگرافایەک، نۆرمە ئاساییەکانی کۆمەڵگەیەک ، بەردەوامبوون و و دورخستنەوەی مەترسیەکان بپارێزێت و بەهرەی پێشەوایی خۆیان بسەلمێنن.

مۆدێرنە و جیهانگەری بۆ کەمە نەتەوەیەکان و گروپە ژێردەستەکان هەلی زێڕین بوو. لە هیچ مێژوو سەردەمێکدا وەکو سەردەمی جیهانگەری و سەروەری تەکنەلۆژی دەنگی بێ دەنگ کراوەکان بەرز بە دنیا نەبەخشیوە و نەگەشتووە و دەنگی بۆ کۆنەکراوەتەوە. کورد لە هەمووان بەخت یاوەتری بوو ، ئەویش هۆکاری بەرهرەمەندی کورد نەبووە لە قۆستنەوەی تەکنەلۆژیا وجیهانگەری ، بەڵکو بە هۆی تەنگ وچەڵەمەکانی رۆژهەڵات وبە تایبەت ئەجەندای سیاسی نوێی ڕۆژئاوا بەرانبەر ڕادیکالیزمی ئیسلامی. کوردی باشوور لە گەڵ زیاتر لە ٢٥ بیست وپێنج ساڵە فەرمانڕەوایی سەربەخۆ ئەکات، هەتا ئێستاش بە ئاشکرا دیارە تیوری دبلۆمسی وستراتیژی سیاسی لە گەڵ ئاراستەی سیایس جیهان و جیهانگەری هاوسەنگ نیە.

" ئەگەر ئەتنیکی جیاواز نەتوانێت پێکەوە و لە یەك وڵاتدا بژی ، دواجار ٥٠٠٠ پێنج هەزار وڵاتمان ئەبێت لە بری ئەو سەد و چەندە (Ferguson &. Mansbach, 2012) ئەمە پێشبینی وارن کریستۆفەر پاریز ، دبلۆمات و وەزیری دەرەوەی ئەمەریکایە لەکاتی کابینەی کلنتۆندا، هەر لەساڵی ١٩٩٣ وە سەرەتای گشتگیربوونی بە جیهانیبوون وەپێشبینی کۆمەڵێك گرفتی ئاسایشی ئەمەریکی و لۆبی جیهانی کردووە. دیارە ١٩٥ئیستا وڵات لە جیهاندا هەیە ، ٥٤ وڵات لە ئەفریقیا ، ٤٨ چل و هەشت لە ئاسیا ، ٤٤ چل وچوار لە ئەوروپا، ٣٣ سی وشی لە ئەمەریکای لاتین، ١٤ چواردە لە ئۆقیانووس و ٢ لە ئەمەریکای خواروو .لەم ژمارەیە ١٩٣ی ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکانن و بە فەرمی دانیان پێدا نراوە و دوانیان کە فەلەستن و هۆڵیسین ئەندام نین (worlddometers,2017) .

دەکرێت پەرۆشی ئەمەریکا بۆ خەونی ئەمەریکی و هێزی خوداوەندی ' زلهیزی یەکەم' لە سۆنگەی بەڕێوەبردنی دیمۆگرافیەوە سەیر بکرێت . بە واتای هەتا ژمارەی وڵاتەکان کەمتر بێت ، لە ڕووی سیاسیەوە ئاسانتر کۆنترۆڵ ئەکرێت ، لە ڕووی ئابوورییەوە کەمتریان لە سەر ئەکەوێت، بۆیە هەوڵی ئاساییکردنەوەی نائاسییەکانی دا، بە هەوڵی داڕشتنەوەی دبلۆماسی نوێ و گونجاو لە گەڵ ئەو شەپۆلە نوێیەی کە ناوی فرە کولتووری داڕشتەوە ناوی نا دبلۆماسی کولتووری کە بەنەرمە دەسەڵات(soft power)یش ناوزەد کراوە. ئەم چەمکە پێک هاتووە لە

گۆڕینەوەی کولتووری لەنێوان دوو وڵات و لایەنی جیاوازدا وەکو گۆڕینەوەی هونەر ، وێژە، زانست ، وەرزەش ،خواردن، زانیاری و ئایدیا. بە ماکدۆنالدکردنی دنیا بە ئەمەریکاکردنی دنیا ئەگرێتەوە، کە تەنها لە ڕێگەی خواردنێکەوە بە بەڕیوبردنێکی جیهان ، ئامرازەکانی جیناگەری کارئاسانی بۆ کردووە بیکات بە کولتووری جیهان و خواردنی پەسەندی دوو ترسناکترین نەوەیە منالْ وهەرزەکارە، کە سەرخان وژێرخانی هەر کۆمەڵگەیەکە.

مەبەست لەم گۆڕینەوەیە بۆ تێگەیاندنی لایەنە ئایدیاڵەکان و دەزگاکانی ئەو لایەنەی پێوستی بەو ناساندنەیە. چەمکی سۆفت پاوەر یان نەرمە-دەسەڵات لەلایەن جۆزف نای پسپۆڕ بواری زانستی سیاسی لەزانکۆی هارڤارد داهات بۆ وەسفکردنی توانای ڕاکێشان و هاوکاری بەبواره کولتوریەکان لەبری بەکارهێنانی دەسەڵاتی سیاسی زبر و وشک و هێز ، یان دروستکردنی پەیوەندی کاتی بەهێزی پارەو زۆرداری.

کولتووری دبلۆماسی نەرمە دەسەڵات بۆ ناوخۆی ئەمەریکاش بە کارهێنراو و سوود بەخشە لەوەی زێتر لە ٣٠٠ سێ سەد نەتەوە و ئەتنیکی جیاواز لەو وڵاتەدا هەموو خۆی بە ئەمریکی بزانێت و ئەمەریکا بوونیان بەر شوناسنامەکانی دیکەیان بخەن. لە گەڵ ئەو هەموو نەفرەتەی لە هەموو لایەکی دنیاوە لە ئەمەریکا ئەکرێت ، ئەوان ئەوەندە بە شانازییەوە ئەڵێن 'من ئەمەریکیم' تەنها 'بەرزە من' بەدی ئەکرێت. ئەم سیستمەش لە ناوخۆدا بەهێزی کرد و سەری خست بە سەر سەرجەم ئەو وڵاتانەی شەپۆلی پەناهەندە تەنیوین و فرە کولتوورن . گەر سەیری ئەوروپا بکرێت، لە وڵاتانی خاپوور بوو ئەچن لە ڕووی کولتووری ومەترسیەکانی ناوخۆ ، بە تایبەت مەترسی تیرۆریست ، تەنانەت کەنەدا کە یەکەم وڵاتە سیستمی فرە کولتووری وەکو دەستوور جێگیر کردووە. ئەو یەکە کۆمەڵایەتی و ئنتما نیشتمانیەی لە نێو ئەتنیکە جیاوازەکانی ئیرەدا نیە . وەکو ئەوانەی ئەمەریکا و کەنەدا بوونیان پێشناخەن و خەونی کەنەدییان نیە.

فەرمانڕەوایانی باشوور گەرچی دروست لە سەردەمی گۆڕانکاری دبلۆماسی گوناجاندنی لە گەڵ خواستی جیهانگیریدا هاوپەیمان و دۆستی ئەمەریکا بووە، ئەمەریکایان کردووە بە پێگەی سەرەکی بانگەشەی فکری وخوێندەواری و ئەجەندای سیاسی خۆیان، بەڵام نەیانتونایوە سوود لە دیبلۆماسی کولتتووری و نەرمە دەسەلات نەک بەرانبەر بە بێگانەی، لە ناو هەرێم بەڵکو بەرانبەر بە خۆدی خۆیان لە ناو حزبەکان و بەرانبەر بە حزبەکانی دی و خەڵکی کوردستانیش. یەک نەتەوە ، تەنها چەند ساریکیان ئازادە هەر شارەی وکو نەتەوە و ئاینێکی جیاواز لە وڵاتێکی نادیموکراسیدا مامەڵە لە گەڵ یەک ئەکەن. واوەتریش خەسڵەتەکانی نەرمە دەسەلاتیان پێچەوانە کردوەتەوە بۆ دەسەلاتی شەق ،لە ناوخۆدا. ئەمەش ئاسایشی هەرێمی زیاتر خستوەتە مەترسییەوە، گەرچی پێ دەچێت ئەجەندای سیاسی

کوردی ،عەقڵ بینی تێدا نەبێت، ئەزموون سەرمەشقی کردارەکانی نەبێت،واتە تەنها کە دەستی سوتا بزانێت ئاگر سوتێنەرە.

ئایدۆلۆژی سیاسی : ستراتیژی مەزن (Grand Strategy).

ئایدۆلۆژیای سیاسی پێک هاتووە لە کۆمەڵێک پرەنیسپ وبنەمای دانراو و چەسپاو سەبارەت بە ڕەهەندەکانی سیاسەت ، ئابوری ، کۆمەڵایەتی و کولتووری کە بەرژەوەندی زۆرینەی خەڵکی تێدا پارێزراوە. جۆری ئایدۆلۆژیە سیاسیەکان زۆرن لەوانە : دیمۆکراسی، دیکتاتۆری ، ئۆتۆکراتی، ئارستۆکراتی ، ئەنارکیزم، سۆشیالیزم، کۆمۆنیزم، لیبرالْ ..تد (Haywood, 1992) . جیهانگیری خۆی ئایدۆلۆژیە یەکێک لە بەهێزترین وگرنگترین ڕێکخەرەکانی ڕامیاری وئابوری مۆدێرن. لەم سۆنگەیەوە ئەو ئایدۆلۆژیە سیاسیەی کە مامەڵە لە گەڵ دەرهاویشتەکانی جیهانگیری ئەکات پیویستە لە ئاستی گۆرانکاریە خێراکانی و زانستە تیۆرەوەکانیدا بێت کە گرنگترین پێڤەکانی پێک هاتووە لە : ستراکتۆری ئابوری (Harvey،1989) ستراکتۆری زانست و بەرزکردنەوەی ئاستی زانست ((Strange, 1988) زیادکردنی بەرهەمهێنان و بە جیهانیکردنی بەرهەمهێنانی نیشتمانی (Beck, 1992) زیادکردنی تەکەنەلۆژیای نیشتمانی (Giddens, 1991) ئابووری ئازاد بە بوونی چاودێری نیشتمانی بۆ پاراستنی دیمۆکراسی و نەزاهەت لە یەک کاتدا (Held, 1995) .

بەراوردی هیچ کام لەو پرەنسیپ و کارکتەرو پێداویستی گەشەسەندن بۆ هاوسەنگی لە گەڵ خواستەکانی گلۆبالیزەیشندا کە لە تیورەکەی پارکەر و یولْرچ هاتووە لە گەڵ کورد تەنها کاتی خۆینەر کوشتنە. چوون ئەو ئەزموونی هەرێمی کوردستانە هیچ ناوێک ناگرێتە خۆی ، سیستم نیە ، واتە نە دیمۆکراسیە ، نە سوشیالیزم و..تد. ڕیتمێک نەشاز , بەڕێوەبردنێک لە سەر بنەمای تێکەڵەیەک لە فیودالیزم لە ڕووی عەقڵەوە، دیکتاتۆر لە ڕووی سیاسیەوە و مافیایی لە ڕووی ئابوریەوە، بەڵام لە ڕووی مۆرالْی کۆمەڵایەتیەوە نە هیچ کام لەم چەمکانە و نە هیچ چەمکێکی دی نایگرێتەوە و بە ئەندام وەریاناگرن . تا ڕادەیەکی زۆر 'کولتووری مافیا' [7] زالە بە سەر کولتووری بەڕێوەبردنی کوردیدا ، تایبەت کە گروپی خۆی بە ناوخۆ 'in group' و هاوڵتایانی دی بە گشتی بە 'دەرەوەی بازنە'out group . بە ئاستێک وەکو نیچە ئەڵێت " سیاسیەکان مرۆڤەکان دابەش ئەکەن بە سەر دوو دەستەی ئامراز و دوژمندا ، یەک چینیش دەناسن ئەویش دوژمنە" هاوڵاتی کوردیش دابەشکراوە بە سەر ئەو دوو کاتۆرەدا ئەوەی

[7] کولتووری مافیا ناوی ئەو کۆرسیە لە زانکۆی کوین وانە بێژیم ،لە هەڵێکی دیکەدا باس لەوە ئەکەم لە چ کولتووریکدا مافیاین ولە کوێدا مافیا ئەوانی قبوڵ نیە .

بە ئامراز بوونی پەسەند نەبووە دوژمن بووە ، دوژمنیش بە دۆست کاتێک لە بەرژەوەندی ئەو ئامراز بوونە .

ئەو ئاکارە باسکراوەش، کاتێک لە مرۆڤی فەرمانڕەوا و دەسەڵاتداردا دەرئەکەوێت کە خۆی لە ڕووی دەرونیەوە خودی خۆی بە شیاوی ئەو پۆستە نەزانێت، زیاتر خۆی بە شیاوی سەرۆکی عەشیرەتێک یان پیاوچاکی دیوەخانێک ئەزانێت. ئەم جۆرە کەسەش دووجار پەرچەکرداری توندوتیژ و هەڵاواردنی تێدا دەرئەکەوێت ، جاریەک بەرانبەر بە خەڵک بە گشتی چوون پێی وایە توانیویانە بگەن بە کرۆک یان هەستەکەی ناوەوەی؛ جاریەکیش بەرانبەر کەسانێک کە پێی وایە سەر بە دیوەخانەکەی ئەو نین ، ئیتر ئەو دیوەخانە ئەکرێت ئەنالەجی بێت بۆ دیوەخانێکی سیاسی ، ڕۆشنبیری ، وەرزشی یان کۆمەڵایەتی. بەڵام خالی دواییان هۆکارێکی دیشی بە دوادا دێت ، ئەوێش هەستی خەڵک پێ نەزانینە، واتە ئەوەی لە دیوەخاندا ڕووئەدات لە دیوەخاندا ئەمێنیتەوە، ئەم هەستە بەرانبەر بە دنیای ناوەوەی خۆیەتی بەرانبەر بە شیاوی خۆی . واتە ئەوەی پێڕێ بۆردیۆ پێی ئەلێت 'Field' واتە لە بواریکی دەسنیشانکراودا یەک دەبینەوە و بەمەش تیمێکی کۆمەڵایەتی پێک ئەهێنن و لێرەشەوە کولتووریکی دیاریکراو بەرهەم ئەهێنن وە بە پێێ سەرمایە ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیایەکانیان ئەو کولتووریە ئەکەن بە ئاکار ونەزمێکی ئاسایی لە نێو کۆمەڵگەدا (Bourdieu, 1990, 1991).

بەڵام دیاردەی گروپگەری بە کەڵکی مرۆڤی سیاسەتوان نایەت ، نە لە نێو بوونیادی سیاسیدا جێگەی دەبێتەوە و نە ئەزموونی ژیرمەندی وزانایش. لە دەرەوەی ڕاڤەکردنیش ئەم هزرژەهریە ناتوانێت هەڵگری ئاستی خوێندنەوەی شایستە بێت بە پێڤیەکانی جیهانگەری و ستراتیژ و ڕیڕەوی دنیاش ، لە بەر ئەوەشە سەرکردە ، سیاسەتمەدار وفەرمانڕەواکانی دنیا بە دەیان ڕاوێژکاریان هەیە و لە هەموو ڕویەکەوە ڕائەهێنن و لە هەمووشی گرنگتر لە ڕووی دەروونیەوە ئامادەی ئەکەن بۆ ئەویە لە ناوەوە لە ئاستی سەرجەم دانیشتوان و لە دەرەوەش لە ئاستی جیهاندا مامەڵەی گونجاوی تۆماربکات.

پاش ئەمە گرنگترین خاڵەکانی مامەڵەکردن لە گەڵ فەرمانی جیهانی ئەمڕۆ ستراتیژی سیاسی گونجاوە، ئەویش بوونی نابینریت لە نێو ئاکامی ستراتیژی کوردیدا. چونکە ئەم فاکتەرەو وئەوەش ئەمڕۆ لەڕۆژهەڵاتدا ڕووئەدات پێویستی بە (Grand Strategy) ستراتیژی مەزن یان باڵایە ، ئەمەش ستراتیژی کۆگردە، گشتگیری ناوخۆیە، وەکو ئەو هەڤاڵبەندیە گەورەی شەڕی جیهانی دووەم. ئەم چەمکە لە لایەن مێژوونا سی بەریتانی پۆڵ کەندی وەداهاتووە. لەکتبەکەیدا ستراتیجی باڵا لە شەڕ وئاشتیدا کەندی باس لە ئەو ستراتیژیە باڵایەی هەڤاڵبەندی سیاسی، ئابوری و سەربازییەی یەکیەتی سۆڤیەت، ئەمەرکا و ژمارەیەك

ولاتی ئەوروپی ئەکات بۆ پاراستنی بەرژەوندیەکانیان لەکاتی شەڕ و ئاشتیدا. پێێ وایە هونەری بالای دبلۆماسی ئەم ستراتیژەی چەندین دەیەیە پاراستووە.

بەلام لیدەڵ هەرت بەوە پێناسەی ئەکات کەهەموو بەرهەم وسەرچاوەکانی دەوڵەتێك یان چەند دەوڵەتێك ئەخرێتە پناو یەك ستراتیجی سیاسیەوەئەویش شەڕە وگەل ئەخرێتە خزمەتی ئەو ئامانجەوە هەرت پێێ وایە ستراتیجی بالا و شەڕ هاوتەریبن و لەیەك جیاناکرێنەوە. (1991) . ئەوەی ئەمڕۆ لەمیانەی بوونی داعشەوە ڕووئەدات بۆچوونەکەی 'هەرت' ە پشت ڕاست ئەکاتەوە. بوونی ستراتیژی بالای چەندین ولاتی ڕۆژئاوای وڕۆژهەلاتیەو سەرکەوتن بەسەر ئەو ستراتیژەدا مەحالە، بەلام مامەڵەکردن لەگەلیدا بەستراتیژیەکی دیکەی بالا لەلایەن کوردەوە بە ئاراستەی پچەوانە، واتەهاولاتی نەکرێتە خزمەت پلانەکەوە دەکرێت سەرکەوتن دەستەبەر بکات. واتە سیاسەتە ستراتیژیەکەی ئەبیبرهام لینکن شازدەهەمین سەرۆك کۆماری ئەمەریکا لەشەڕی ناوخۆدا بەکاری هێنا و جەیمس مەکرفسەن بەستراتیژی بالا و ستراتیژی نیشتمانیش ناوزەدی ئەکات ، چونکە هەموو سەرچاوە ئابووری، سیاسی ، دبلۆماسی ، سەربازی و دەروونیەکانی خستبووە پێناوی ئامانجی بالا کە سیاسەتی یەکگرتن بوو (٢٠٠٨).

بەهرەی دانووسان و بونیادنانی بەهرە وتوانای دبلۆماسی:

دبلۆماسیەت لە سیاسەتی کوردیدا وابەستەی تیور نیە ، زیاتر لە سەر بنەمای پیاوەتی و قسە و پەیمانی دیوەخان دامەزراوە . لە مێژووی لۆزانەوە و هەتا دەرئەنجامەکانی ڕاپەڕین وڕوخانی عێراق و سوود وەرنەگرتنی نیشتمانی لە بوونی داعش تا ئاستی پیویست، و ئێستای ڕەفراندەمیش کورد قەرەبووی ئەم جۆرە سیاسەت دپلۆماسیەتە نەزۆکە ئەدات. لە گەڵ ئەوەشدا ئێمە داوەرنین ئەگەر فەرمانڕەوایانی کورد تۆمەتبار بکەین بەوەی لە ڕووی دپلۆماسی و کولتووری سیاسیەوە تەواو کۆڵەوار و نەشارەزان گرفت تەنها لای ئەوانەوەیە. لەم بەشەدا شرۆڤەکردنی ئەو تیورانەی کاری پێکراوەو ئەوانەش نەتوانراوە و نەزانراوە کاری پێبکرێت دەبێت بە پاڵپشتی ئەم بۆچوونانە.

لەگەڵ دروستببونی دەوڵەتی نەتەوەدا بەدەستنیشانکراوی لە پاش شەڕی ساردەوە بوار وتیورەکانی دپلۆماسی بەشێوەیەکی بەرچاو گەشەسەندنی بەخۆوەبینیوە. بە هۆی ئەوەی کۆمەڵك ولاتی زۆر بوون بەئەندامی یەکیەتی ئەوروپا و زێتریش بوون بەئەندامی نەتەوەیەکگرتووەکان. زلهێزەکانی ڕۆژئاوا پیان وابوو پێویستەستراتیژیەکی دپلۆماسیان هەبێتت بتوانن مامەڵە لە گەڵ هەمووان بکەن، لەهەمان کاتدا بتوانن هەر کەس هێندەی

تگەشتنی کولتووری خۆیان مامەڵەی دیپلۆمسیان لەتەك بگۆڕنەوە. لێرەوەبەدەیان چەمك بوون بەپاشگر ی دیپلۆماسی لەوانە:

دیپلۆماسی ئابووری ، دیپلۆماسی زانستی وتەکنەلۆژی، دیپلۆماسی بازرگانی، دیپلۆماسی زۆرداری، دیپلۆماسی دیجیتاڵ ، یان زۆرەملێ ، دیپلۆماسی بەرگریکردن لەخۆ، دیپلۆماسی بوونیادنان، دیپلۆماسی جیهانگیری و تەنانەت دیپلۆماسی فەیس بووکیش دروستکراوە هەنیش پێویستە وەربگیرێت، بۆ نموونەبەهاری عەرەبی لەڕێگەی پەیوەندی فەیس بوکیەوە دروست بووە.ئەمە لە ئێستادا بووە بە دیپلۆماسی تۆڕە کۆمەڵاتیەکان، دیپلۆماسی دەفتەری چەك ، مەبەست لەچەکی بانکە، ئەمە لە تەکتیکی دەرەوەدا بەکرانەوەی ئابووری بەکار ئەهنێنرێت لەپێناوی دروست کردنیدا. واتە دبلۆماتیەت و پەیوندی بەهێزی پارە دروستکراو ، وەکو پەیوەندیەکانی تورکیا بەدنیاوە، هەروەها پەیوەندی هەرێمی کوردستان بەزۆر وڵات و لایەنی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژئاواییەوە لەوەتەی ئەتوانن مامەڵە بە نەوتی کەروکەوە بکەن. هەروەها دیپلۆماسی هاوڵاتیان یان گشتی ، ئەمە ئەکرێت نەخشە بۆ کێشراو بێت ئەشکرێت سروشتی بێت ، بۆ نموونە ئەگەر وڵاتێك جۆرە میدیایەکی سیاسی تێدا دەرکەوت لای خەڵك پەسەند نەکراو بوو ، یان ئەگەر دوو وڵات لەڕووی دیپلۆماسی سیاسیەوە نێوانیان باش نەبێت، ئەم دیپلۆماسیەتە لە نێو خەڵکدا ئەکرێت ببێت بە هۆی هێزی ناوەکی و بەستنەوەی پەیوەندیەکان، بۆ نموونە ئەرمەنیەکان ، ئیسرائیلیەکان ، کورد ، دیپلۆماسی هاوڵاتیان مەرج نیە دانووسانی ڕاستەوخۆی تێ بکەوێت بەڵکو سروشتێکی پەسەند کراوە لە نێوان.ئەو سێ نەتەوەی باسم کرد ئازارێکی هاوبەش و دوژمنێکی هاوبەش دیپلۆماسی سروشتی نێوان هاوڵاتیان دروستکردووەهەندێ جار بە هۆی هاوبەش بوونێکی مێژوویەوە، کە کوردێک مامەڵە لە گەڵ هاوڵاتێکی یونانی ئەکات، یونانێکە ڕاستەوخۆ دەستەواژەیەک بە کار ئەهێنێت وا هەست بکات ئەندامێکی لۆبێکەی ، وەکو ئۆ ئێمە ئامۆزاین، کورد ویونانی هاوڕێین، دوژمنی دوژمنەکەم برامە (دیارە ئەم نموونانە لە سەر ئاتسی هاوڵاتیانی یونانی دەرەوە. هاوڵاتیانی دەرەوەش زیاتر وەکو گایاتری سپڤەک ئەڵێت 'نەتەوەیی ئەبن' (1988) و ساتە مێژوویەکان ئەکەن بە خۆراکی ڕۆح) . بەڵام ڕێبەری لێهاتوو ، سیاسەتی تۆکمە ئەتوانێت ئەو دیپلۆماسی خۆڕسکە سۆزیە بخاتە خزمەتی بەشەکەی دیکەی دبلۆماسی گشتییەوە کە خۆڕسک نیە دەسەڵات دروستی ئەکات لە نێوخۆدا لە پێناو هێشتنەوەی ئاسایش وئارامی ناوخۆ و بونیادنانی پێگەی کۆمەڵایەتی باڵا.

دکتۆر ئەڵڕەک سیگەر (2003) یەکێکە لەوانەی کاریگەری گرنگی هەیە لە نووسینەوەی تیوری دیپلۆماسی نوێ و ڕابەرایەتیدا ، پێێ وایە ڕۆڵی سەرکردەی بە توانا لە برەودان بە دیپلۆماسیەت و چۆنایەتی نەک چەندایەتی ڕێبەرایەتی دەناسرێت. پێی وایە دیپلۆماسیەتی گشتی یەکێکە لە گرنگترین جۆرەکانی دیپلۆسیەت کە زۆر بە هەستەوەری مامەڵەی لە گەڵ بکات.ئەو دۆرانی ئەمەریکا لە عێراقدا بەر لە هەر هەر هۆکارێکی دی لە دیپلۆماسیەتی گشتیدا

دەبینێت ، پشتگیری بۆچوونەکەی بە نموونەی زیندانەکەی ئەبوو غریب ئەکات کە سەربازە ئەمەریکیەکان دەستدرێژی سێکسیان کردە سەر دەست بە سەرا گیراوەکان. لایەنی سەرکەتوو دپلۆماسی ئەمەریکی لە هاوکاری خێرای ئەندەنوسیا لە کارەساتی تۆسەنامیدا ساڵی ٢٠٠٤ ، وە زەوی لەزینەکەی پاکستان لە ٢٠٠٥دا ئەبینێتەوە. ئەم جۆرە وێنانە هەردوو ئەرێیەنی و نەرێەنی کارگەری درێژخایەنی لە سەر هاوڵاتیان لە ناوخۆ و هاوڵاتیان وڵاتانی بەشداربوو و جیهانیش هەیە.

لە ناو کوردیشدا هەردوو نموونە بە نزیکڕووداو هەن، وەکو پاڵپشتی و هەڵوێستی کانتۆنی ڕۆژاڤای کوردستان و پەکەکە بۆ ڕەفراندەم کە بە دپلۆماسی گشتی و دپلۆماسی 'فرە ڕەهەند 'ی باڵا دەنرخێندرێت . چوون ، لە لایەک هەڵوێستی و پشتگیری ئەوان بە شیوەیەکی بەرچاو خەڵکی هاندا و مەیلی کوردستانی باڵای بە سەرحزبی نەویدا سەرخست و یەک دەنگی جەماوری دروست کرد . لە لایەکی دی، رێژەی مەیلداری بە لایای خۆیاندا لە لای کورد سەرئەخات، مەترسی بۆ نەیارانیان دروست ئەکات کە لە بری پەرەچەکردار ، دەرگای دبلۆماتی نوێیان لە تەکدا بکەنەوە ، جگە لە بەخشینی سەنگی نێو دەوڵەتی بە خۆیان . پێجەوانەی هەموو ئەمانەش واتە لایەنی نەگەتیڤی دپلۆماسی گشتی بەردەوام لە باشوورەوە دەرئەکەوێت و ڕێگە گرتنی هاتنە ژوورەوەی کوردانی ڕۆژاڤا بوو. ئەمە تەنانەت ئەگەر تەنها دبلۆماتێکی فرە ڕەهەدنیش multilateral diplomacyبووبێت لە پێناوی جێگیردنی دبلۆماتیەتی رەزامەند appeasement ، گورزی کوشتنەی لە دبلۆماسیەتی گەشتی گەیاند کە پابەندە بە هاوڵاتیانەوە. کەواتە ئەم دوو جۆرە چین و بۆچی بۆ کورد گرگن؟

دپلۆماسی فرەرەهەند، یان وەکو دکتۆر ووڕوێل ساروِمی ئاماژەی پێ ئەکات (Multitrack diplomacy) ،دبلۆماسیەتی فرە جەمسەر ، لە کورترین پێناسەدا واتە بەشداربوونی چەند لایەنێك یان زیاتر لەدوو لایەن بۆ چارەسرکردنی کێشە سەختە نیشتمانیەکان پێک دێن، بەڵام مەرج نیە ئاشکرای بکەن، لەوانەیە بە ئاشکرا شەڕی گەورە پیشان بدەن بەلام ژێر بە ژێر ڕێکەوتنی ستراتیژییان هەبێت. بۆ نموونە سیاسەت و دپلۆماسیەتی ئەمەریکا فرەرەهەندەو هەروەها (Bilateralism) واتەدوانەیی ، ئەوەی دووەمیان واتە تەنها هەژموونی سیاسی دروست ناکات بەڵکو ئابوری یان کولتوری وکۆمەڵایەتیش بەپێی هزر و تێگەشتنی ئەو لایەنەی مامەڵەی لەگەڵ دەکات ، وەئەمە باشترین جۆری دبلۆماسیە بۆ ئەو لایەنانەی ئەتوانن سەرکەوتوو بن تێدا. بەڵام ئیسرائیل لە ئەمریکا سەرکەوتوو تر بووە لە ئاراستەکردنی هەردوو دپلۆماسیەتی فرەڕەهەند و دپلۆماسیەتی گشتیدا. لە باشووردا تەنها مام جەلال بەهرەمەندی باشی لە دپلۆماسی فرە ڕەهەنددا هەیە.

دپلۆماسیەتی ڕەزامەند (Appeasement) جۆرێکی تایبەتە لەکەمیونیکەیشن هەوڵی سەرەکی و ئامانج ڕوونەدانی شەرە لە ڕێگەی دەستبەردارببوون لە کۆمەڵێک تایبەتمەندی بۆ نەیار لە پێناوی پاراستنی ئاشتیدا. ئەم چەمکە لە لایەن نەقڵ چەیمبڵن داهێنراوە،

کەلەساڵانی نێوان ١٩٣٧ – ١٩٤٠ و سەردەمی شەڕی جیهانی دووەمدا سەرۆکی حکومەتی بەریتانیا بوو. ئەمەش لە میانەی کۆبوونەوەیەکەوە سەرچاوەی گرت لە ٣٠ی سەرماوەز ١٩٣٨لە میونیغی ئەڵمانیا، جگە لە سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا ، سەرۆک وەزیرانی فەرەنسا و ئیتالیا و لە گەڵ هیتلەر کۆبوونەوە . بۆ ڕازیکردنی هیتلەر پەرەنەسەندنی شەڕ لە وڵاتەکانی خۆیاندا و فشاریان خستە سەر چیکۆسلۆڤاکیا کە ناوچەی سودتنلاند بە ٨٠٠٠٠٠ هەشت سەد هەزار مرۆڤی بە ڕەگەز ئەڵمانیەوە بە هیتلەر ببەخشێ. هیتلەریش لە کۆبوونەوەکەدا وتی سوتندلاند داوا داواکاری من بوو لە ئەوروپادا. سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا پاش گەڕانەوە مژدەی خۆشی بە ئەوروپا داو و خۆی بە براوە ناوزەد کرد ، بەڵام هیتلەر تەنها پاش ساڵێک لە پەیمانەکەی خۆی پاشگەز بوویەوە و لە ١ی سەرماوەزی ١٩٣٩ هێزی سەربازی ئەڵمانی پۆڵەندای گرت وشەڕی جیهانی دووەمی هەڵگیرساند. لێرەوە ئەم پەیماننامە بە دۆڕاوترین مێژووی سەدەی بیست ناوزەکرا(Hunt,200).

واتە یەک کەس دبلۆماسیەتی ڕەزامەندی ڕووکەشی بەرانبەر چوار وڵات بە کارهێنا ، لە نێوشیاندا بۆ سەروو نیو سەدەیە چیکۆسلۆڤاکیا بوو بە قوربانی . تەواو وەکو قوربانی کورد لە نێو دوو دپلۆماتی ڕەزامەندا یەکەم جار لە ساڵی ١٥١٤ پاش شەڕی چالدێران لە لایەن ئیمبراتۆرەیەتی عوسمانییەوە ، جاری دووەمێش بە پلانی دەوڵەتی عوسمانی و نەوەکانی لە سەردەم دروست بوونوی دەوڵەتی نەتەوە تورکیادا ساڵیی ١٩٢٣ لە پێناو پاراستنی هەڤاڵبەدنی دیپلۆماتی جگە لە تورکیا بەریتانیا ، فەرەنسا ، یونان ، ئیتالیا، پۆڵەندا ، ئەرمینیا و چیکۆسلۆڤاکیا. لە ئێستاشدا لە ماوەی فەرمانڕەوایی حکومەتی هەریمدا دپلۆماسیەتی ڕەزامەند لایەک لە گەڵ تورکیا ولایەک لە گەڵ ئێران بە مەرجی یەک سەرە واتە تەنها تورکیا وئێران ڕازی بکرێن نەک کورد بەرقەراڕە.

بێ بەهرەیی دپلۆماسی:

بە گشتی، نەشارەزایی بە سیاسەت و کولتووری بەرێوەبردن وئاکامی دپلۆماسی کورد ، لە سەرەتایی مێژووە و هەتا ئێستا بە ڕوونی خۆی نمایش ئەکات. لانە گەشەکانی هێندە کەمە لە ژێر پەردەی لایەنە تاریکەکانیدا ونە. چەندین هۆکار خۆیان لە پشت لایەنی گەش و ڕەشی سیاسەت و ستراتژ ودبلۆماتیەتی کوردەوە مەڵاسداوە ،دیارترینیان:

یەک: دبلۆماسیەت داهێنراوی دەوڵەتی نەتەوەیە ، کورد هەرگیز دەوڵەتی نەتەوەی بە خۆووە نەبینیوە تا فێری دپلۆماتیەتی دروست بێت. یاخود ئەتوانین بڵێن پیوستیی هونەری لە دایک بوون ئەهێنێتە ئاراوە، فەرمانڕەوایی کورد هەرگیز پێشتر لە ئاستێکی سیاسیدا خۆی

نەبینیوەتەوە ، پێی وابێت پێویستی بەوەیە لە چوارچوارچێوەی شەرەفی عەشیرەت بچێتە دەرەوە و فێری هونەری دپلۆماسی و ئەتەکێت و کولتووری سیاسی بێت. هەتا ئێمە ئەوانەی مێژوو کۆن تۆمەتباربکەین بە نەزانینی.

دوو: بەر لە دەوڵەتی نەتەوە، ناسیونالیست ، یەکەی بزوتنەوە نەتەوەییەکان پێگەی نەتەوە و گروپە جیاوازەکانی پاراستووە و ئامادەی کردووە لە ڕووی سیاسی و دپلۆماسییەوە بۆ ئەوەی پیش کارەسات بکەوێت ، تەنها هەستی نەتەوەی هەبووە نەک بزوتنەوەی نەتەوەی . ئەوەی کە کەسێک بە زمانی خۆی قسە ئەکات و سەر بە گروپێکی دەسنیشانکراوە و کولتورێکی هەیە، ئەمە بزوتنەوەی نەتەوەیی نیە ، مەیلی ئەتیکی و ئنتمای گروپە لای نەک تەنها مرۆڤ زیندەوەرەکانیش هەیە. بۆیە کورد لە سەرەتای مێژوو هەتا ئەمڕۆش کۆمەڵە وحزب و بزوتنەوەی نەتەوەیی نیە . ئەو حزبانەی هەن نەتەوەیی نین. وەکو چۆن مرۆڤێک هزری باڵا بێت شرۆڤەی ئادیا ئەکات، مامناوەندی شرۆڤەی ڕووداو و عەقڵی بچوکیش باسی خەڵک ئەکات ، بە هەمان شیوە حزبی نەتەوەی شرۆڤەی ئایدیا و ڕیگەرتنی ڕووداو ئەکات بە پێچەوانەی ئەوانەی ئێمە لە باشوردا هەمانن کاریان بووە بە دروستکردنی نەک ڕووداو و کارەساتی یەک دوای یەک و باسی ئەندامی یەککردن و کەتوونەتە ڕێزبەندی سێهەم .بە دەیان پسپۆڕی بواری مێژوو و سۆسیولۆژی ، سیاسەت و کولتوور باسی هەژاری کورد ئەکەن لە تێگەشتن و دروستکردنی بزوتنەوەی نەتەوەیی و دەرهاویشتە کوشندەکانی غیابی ئەم بزوتنەوەیە. لەوانە (Gunter,2007; Jwaideh, 2006; McDowall, 2004; Bruinessen, 2007) . بەڵام لە ناوخۆدا دەیان تاک وگروپی دژە نەتەوەی هەبووە و هەیە. ئەم خالەیان لە لایەک ئەکرێت خوێندنەوەی جیاوازی بۆ بکرێت لە ڕووی ئاینی وعەقڵی خۆبەڕێوەبردنەوە، لە لایەکی دی بزوتنەوەی حزبی کوردیش لە بەرانبەریدا تاوانبار بکرێت بە تایبەت لە سەردەمی مۆدیرندا، بە هۆکارەکانی:

A: لە سەرەتادا کاتێک میللەتانی دنیا خەریکی دروستکردنی'national consciousness ' هۆشیاری نیئشتمانی کە گرنگترین کۆڵەکەی ئنتمایە بە خاکەوە ، بۆ دروستکردنی بزوتنەوەی نەتەوایەتی، کورد ئالودەبوونی ئاینی هەبووە، هەرگیز سوودی لە ئەزمونی کۆن وەرنەگرتووە و ئێستا بەرچاوتر نیشتمان ومۆراڵی نیشتمانی بە قوربانی ئاین ئەکات. من پێم وایە ، ئەم ئالودەبوونە چارەسەرنەکراوە ، ئەکرێت هۆکارەکەی ئەوە بێت لە نەستی خۆیدا ئەزانێت یان نەیارانی هەمیشە بیریان خستوەتە کەو ئەو جنۆکە و کافرە و لە بنەمادا ئاینی خۆی نیە .هەروەها ئاین ڕێگەیەکی ئاسانتریش بووە بۆ کۆکردنەوەی خەڵک لە دەوری دیوەخان و دروستکردنی ژمارە. .لە بری هونەری نیشتمانپارێزی بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدا بووە بۆ خاوەن ڕاستەقینەکەی ئاین کە نەیارانیشی بووە بسلمێنێت کە ئەم موسڵمانتر وئایندارترە، لە بەر ئەمە نە بوو بە نیشتمانییەروەری ڕاستەقینە و نە ئیمانداری ڕاستەقینەش. ئەم ڤایرۆسە

گەرچی لە دەیەی دووەمی سەدەی بیستەوە تەنک بووبوو، بەڵاما ئێستا لە سایەی حزبەکانی باشوردا گەشتوەتەوە بە ترۆپک. دڵنیام لە کۆ میهرەبانی هەبوو لەوێ ئاین هەیە ، ئەو مرۆڤەش بەرانبەر بە نیشتمان و خەڵکی خۆی نامیهرەبان وخیانەتکارە ، تەنانەت ساتی گیان بەخشینی بە ئاین لە تەواوی بێ ئاینەکان نەویترە. بۆیە ئەو دیاردەی خیانەت لە نیشتمان بە ناوی ئاینەوە، دەمانباتەوە سەر خاڵە راستەقینەکە " کورد جنۆکە ودێوە" ی عەرەب و فارس سەدان ساڵە گوێی قانگ دەدن پێێ. لە بینی هەموو تروسکەیەکی ئازادبوونی کورددا ئەوان تۆنەکانیان چڕتر وبەرزتر ئەکەنەوە ، کوردیش سەختر وتوندتر باوەش بە ئاینەکەدا ئەکات بۆ ئەوەی نەک بۆ خۆی وئەو دنیایەش کە ئەتوانیت پشتگیری ئەو بکات، بەڵکو تەنها بۆ داگیرکارەکەی بسلمێنیت لەوان دڵسۆزترە بۆ ئاینی داگیرکارانی.

B: دیوەخانی عەشیرەت و عەشیرەتگەری کوشتنی سیاسەت و کولتووری کوردی، تەشەنەکردنی تەوژمی ئاینگەری و کوولتورە قێزەن و نەخوازەراوەکانی لێ کەوتوەتەوە و بە زیندووی هێشتەوەی. وەکو بنەمای دۆڕانی سیاسی و دپلۆماسی کورد وبەشێکی گەورە ی لە سنووری بێ مافی و داگیرکردنی کوردستان نەخشاندووە. چوون ئەو حزبانەی هەن لە بەر ئەوەی ناوکەنە کەوانەی هیچ سیستمێکەوە ، نە دیموکراتن و نە سۆشیاڵ ولیبراڵن، نە نەتەوەیین. هەرچیەک بێت تایتڵی حزب وبزوتنەوە تەنانەت گروپە ڕۆشنبیریەکانی کورد دیسان کولتووری کاکردن و مامەڵەکردنیان لە چوارچێوەی عەشیرەت ومرۆڤی هۆزدا ئەنەخشیت.

C: بە ناوی' چەپ 'ی و عەلمانی بوونەوە، سەرەتا لە خاچدانی نیشتمان و نەتەوە و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد و دواجاریش شەرمەزارکردنی واتای خودی چەپ بوون ، بە هۆی نووشوستی تێگەشتن لە مارکسیزم ڕوویەکی دیکەی نوشوستیەکانی کورەە. زۆرینەی چەپی کورد لە مێژووی کۆن و نوێدا لە کاتێکدا بەردەوام لە بانگەشەدابوون و لە بانگەشەدان بۆ مافی ئازادی نەتەوەکانی دیکە ، بەڵام سەرسەختانە دژایەتی هەموو پرۆژەیەکی نەتەوەیی ونیشتمانی کوردیان کردووە. لە باشوریشدا زۆرترینیان دژایەتی باسی جودابوونەوەی کوردستان لە عێراقیان کردووە. ئەم جۆرە هەستەش هەر وەکو ئەوانەی پێشتر ئاماژەم پێکرد. لە پێناوی سەلماندنی ئەوەی ئەمان جیاوازن لە ئاینیە ڕادیکاڵەکان و مۆدێرنن ، ئەوەند ەبە تووندی باوەشدەکەن بەو بیرە تەسکەدا کە بە خوێندنەوەیەکی پێجەوانە لە مارکسریەت کراوە ، دەرئەنجام وەکو ڕادیکاڵە ئیسلامیەکان مامەڵە لە گەڵ دیاردە و چەمەکەکاندا ئەکەن. بە ئاستێک ئەم دوو بزتنەوەی ئیسلامی و چەپی کوردیە لە یەک ئەچن گەر پۆشاک نەبێت هەرگیز بە ئاکار و تووندوتیژی و زمان زبری و هەست و هزریان بەرانبەر خاک ونیشتمان و ئیدۆلۆژییە جیاوازەکان جیاوازیان ناکرێت.

D: لە ڕاپەڕینەوە هاوکێشەی حزبایەتی جێگەی هەموو ویژدان ومۆراڵیکی نیشتمانی گرتەوە و تێکۆشان سیاسی ودبلۆماسی لە بۆتەی حزبایەتی لە سەر هاوکێشەی زیندووکردنەوەی

دیوەخانی عەشیرەت توایەوە. سەرەتا بە دروستکردنی مەیلی حز ب ، لە داڕوخانی عەقڵدا و بچووکبوونەوەی هزردا ئەمەش بچووک بوویەوە بۆ مەیلی شارچیەتی وئێستاش بچووکتر لە جاران مەیلی تاک-مرۆڤ، یان تاکپەرەستی. ئەم جۆرە ئامانجە بودەڵاننەش وایکرد پێداویستیەکانی جیهانگەری و ئاراستەی جیهان نوێ بە لای کورددا تێ پەڕێت بە بێ ئەوەی هەستی پێ بکات. ئێستا پێویستی بە ماسک وسیناریوی ڕوکشانەی هۆشیاری جیهانگیری بێت. ئەمانە هەمووی هۆکاری نەبوونی بزوتنەوەی نەتەوەیی و بزوتنەوەی نیشتمانی و ویژدانی گشتگیر، ڕۆحی پەیوەست بوون بە خاکەوە نائاماده بێت. ئەم نائاماده بوونەش هاوکێشە سیاسی و دیپلۆماسیەکانی لە ماڵی کورددا هەمیشە پوکاوە هێشتوەتەوە.

سێ: لە شۆڕشی نوێدا کورد وەکو کۆمەڵێک مرۆڤی کەم خوێندەواری ،تاکی شاخی و شارەزایی تەنها سیاسەتی شاخ و هۆتاف و هاواری سۆز وروژێن بۆ خواستی شۆڕشی چەکداری لە ئاستی گروپدا هەبووە نەک دەوڵەت و تسراتیژی سەربازی نوێ. بۆیە ئەوەشی کردوویانە زۆرە بۆ شارەزایی ئەوان. زۆر بوو لە ناکاو ڕووەبەڕووی پانتایە قوڵەکانی جیهانگیری وئاراستەی نوێی جیهان بکرێن و ببن بە مرۆڤی فەرمانڕەوای 'شار' و ڕەهەندەکان و کولتتوری بەرێوەبردنی سیاسی، دیپلۆماسی وکۆمەڵایەتی لە ئاستی جیهاندا. چوون جیاواز لە دۆخی کورد لە گەڵ دراوسیەکان ، جیهانگیری ئەو بەربەستەی سڕیەوە کە نەتەوە یان گروپێک تەنها لە ئاستی ناوخۆی خۆیاندا مامەڵە بکەن و ناوخۆش تەنها دەنگی بە دەسەلاتدارەکەی هەرێم و وڵاتەکەی خۆی بگات.

چوار : هەبوونی نەوت وەکو ئامرزایک بۆ تێکدانی هاوکێشە دیپلۆماسیەکان کێشەیەکی گەورەترە. واتە کورد لە باشوردا هەرێمی خۆبەڕێوەبەرە نەک ئازاد، هەموو مامەڵەیەکی بە عێراقەوە بەستراوە. بەم پێیەش پێویستە دیپلۆماسیەتی هەریمایەتی بەکاربهێندرێت کە لە زانستی دیپلۆماسیدا پێێ دەوترێت Paradiplomacy پێرەدیپلۆمەسی.

پێرە دیپلۆمەسی واتە شێوە دیپلۆمەسی ، ئەو بڕیار وکارە دیپلۆمەسیانەی کە دەبن بە لقی شوێنێکی باڵاتر، نابن بە بڕیار دەوڵەتی ، بەڵکو دیپلۆماتی هەریمیە (Keating,1999) . واتە بڕیار وکاری حکومەتی هەرمێکی دیاریکراو ئەگرێتەوە نەك دەوڵەتێك . ئەم جۆرە حکوتانە کەح کومەتی هەرێمی کوردستان یەکێکیانە جیهانگەری هاوکاریکردن کەدەنگیان بگات و کاریگەری دروست بکەن ، بەڵام بۆ ئەوانەی بوون بە چلی دەوڵەتێکی داگیر کار وەکو پەیوەندی نێوان کورد ستان و عێراق ، کاتەلۆنیە و ئیسپانیا ڕووبەرووی کێشەی دوو جەمسریش بوونەتەوە ، لە لایەک حکومەتە باڵا دەستەکە هەمیشە لە کاری هەڵوەشاندنەوەی کارە دیپلۆماسی وسیاسیەکانی هەرێمەکەدا ئەبێت ، لە لایەکی دی ئەو پەیوەندیە نێو دەوڵەتیانەی جیهانگیری بۆیان ئەهێنێتە ئاراوە داوای بەهرەمەندی دیپلۆماسی زیاتریان لێ ئەکات لەوەی شارەزاین و

لەوەش ڕێگەیان پێ ئەدرێت. بەڵام ئەم خاڵەش بۆ کورد چەند کێشەی دیکەی لێ ئەبێت بە لق، لەوانە:

A: لە بە ئەوەی کورد نەوتی هەیە ، لە ڕووی دپلۆماسیەوە و مامەڵەی بازرگانییەوە وەکو دەولەت مامەڵەی لە گەڵ کراوە ، لە ڕووی پرۆتۆکۆڵی سیاسی و جێ بە جێ کردنەوە وەکو لقی دەوڵەتێک یان هەرێمێ دەولەتێک مامەڵەی لە تەک کراوە. لە گەڵ ئەوەشدا ناکرێت بڵێن ئەو دۆخە نیوەی پەیوەندی بە نەشارەزایی ، بێ دەربەستی و دیدەنەبینی داهاتووی سیاسەتوانی کوردەوە نیە. چونکە جۆری توڕەبوونەکانی سەرۆکی هەرێم گوومانی ئەوەم لا دروست ئەکات کە خوێندنەوەی جیاوازی بۆ ئەو دوو مامەڵەیە نەبێت و بە راستی هێزی هەرێم و مامەڵەی دەرەوەی بە هێز ومامەڵەی دەوڵەتی مەزەندە بکات.

B: وڵاتە نەوتیەکانی ڕۆژهەڵات شوێنی مرۆڤی تەمەڵ و بێ بەهرەن. هیچ کاری دەستی و کۆمپانیای بەرهەمهێنان کە متمانەی لە سەر بەهرەی مرۆیی بێت و کاسبی بە دژوارڕەودا بوونی نیە . وڵاتی نەوت مرۆڤی موچەخۆر بەرهەم ئەهنێت نەک مرۆڤی بەرهەم هێنەر. نموونەی کوردستان و وڵاتانی دوورگەی عەرەبی هەموو مرۆڤی موچە و دەزگایین. بەم پێیەش لە لایەک مرۆڤی کۆیلە و خاوەندارن. واتە حکومەت خاوەنیانە و هاوڵاتی لای حکومەت دامەزراوە. پێچەوانەی ڕۆژئاوا کە هاوڵاتی حکومەتی دامەزراندووە و لە باجی ساڵانەی هاوڵاتی بودجەی حکومەت دەدرێت ، ئەویش ناچارە جاریەکی دی بەکاری بهێنێتەوە لە خزمەتی هاوڵاتیدا. ئەمەش وەکو گرامشی (1971)ئاماژەی پێکردووە هەژموونی دەسەڵات دروست ئەکات و هەموو شتەکان لە دەسەڵاتەوە دەست پێ ئەکات و بۆ ئەوەیش ئەگەڕێتەوە هیچ لە ناوەندا بوونی نامێنیت.

C: دەسەڵاتی باشوور دپلۆماسی یونیلاترەلیزم (Unilateralism) واتە دپلۆماسی تاکڕەهەند یان یەك ڕەهەندی بەکار ئەهێنێت. چەمکێکی کلاسیکیە وکۆنە و چونکە دپلۆماسیەتێکی دۆڕاوە بوو زوو جێگیر نەبوو، چەمکی دپلۆماسی فرەڕەهەند بۆ پێچەوانەی ئەمە دروستکرا. ئەم جۆرە دپلۆماسیەتە هەوێنی دیکتاتۆریەتە وتەنها لە وڵاتە تۆتالیتاریەکاندا بوونی هەیە. کاتێک ئەم جۆرە دپلۆماسیەتە بوونی هەیە دپلۆماسیەتی گشتی کە پەیوەندی بە ئاسایشی ناوخۆ وڕەزامەندی هاوڵاتیانەوە هەیە بوونی نامێنێت، ئەمەش کەلینی گەورە ئەخاتە نێوان حکومەت وهاوڵاتی. ئەم هاوکێشە نابالانسەش نەک لە بوونی هەرێمێکدا لە چوارچێوەی دەولەتیشدا دپلۆماسیەتی فرە ڕەهەند کە زیاتر پابەندە بە پەیوندی نێو دەوڵەتیەوە ناتوانێت جێگیر ومتمانەپێکراو بکات. چوون سیاسەتی نوێی جیهانیش گەڕانە بە دوای ئەو کەلینانەدا و لە هەر کوێی دنیا ئەو درزانە دەربکەون لە لای ڕۆژئاواوە گەورە ئەکرێت و دەکرێت بە کارتی بەکارهێنان هەتا بە تەواوی خاپوور ئەکرێن. بۆیە ئەگر کورد بێوێت لەم ئەزموونی ڕەفراندەمەدا سەرکەوتوو بێت پیویستە یەکەم شت دپلۆماسیەتی یونیلاتەرلیزم بنێرێت بۆ

زبڵدان وهەموو درز و کەلبەرەکانی ناوخۆ بە هەوڵی هەمووان پڕ بکرێتەوە، ئەگینا تەنانەت سەرکەوتنیشی مەترسی دۆڕانی هەیە.

پێنج: یەکەم کۆڵەکە ی دەوڵەت و بەهێزترینیان ئابوورییە[8] و ستراتیژی جیهانگەریش هێزی و داڕشتنەوەی ئابوورییە بە ڕەهەندی بەرفراوانتر لەوەی هەبووە. ئابوری بەهێز بە ژمارەی دەوڵەمەندەکان و چەندیەتی پارە لە ناوچە و وڵاتێکدا دەسنیشان ناکرێت و ستراتیژی ودپلۆماسیەتی ئابوری نانەخشێنێت .بەڵکو چۆنیەتی بەکارهێنان و بەرهەمهێنانی و لە دەست و بەڕێوەبردنی کێ بووندا دەسنیشانی ئەکات. یەکەم خاڵ ئەو ومرۆڤەی بوو بە فەرمانڕەوا یان سیاسەتمەدار نەك تەنها نایاساییە لە هیچ جۆرە کارێکی بازرگانی نزیك بێت ، نزیك بوونی لە ڕووی یاساییەوە سزای خۆی هەیە و پی دەوترێت (Conflict of Interest) واتە ناکۆکی بەژەوەندی. بەڵکو پێویستە هەرچی پارەیەکیش لە ڕێگەی قازانجی گشتی بەتایبەت ڕکخراوی بێ قازانج بە دەست هێناوە بداتەوە بە خەڵك ، پاشان خۆی هەڵبژێرێت بۆ هەر پۆستێکی سیاسی بۆ نموونە جەستن تروێدۆ بەر لەوەی ببێت بە دەسەڵاتدار و کاتێك هێشتا خوێندکاری زانکۆ بوو لە بری چەند گوتارێکی زارەکی بۆ چەند ڕێکخراوێکی بێ قازانج بڕێک پارەی وەرگرتبوو ، یاسای پاراستنی بەرژەوەندی خەڵك و حزبایەتی سەپاندنی بە سەریدا کە ئەو پارەیە بگەڕێنێتەوە بۆ سەکتەری گشتی، واتە بۆ ڕێکخراوەکان بەر لەوەی خۆی هەڵبژێرێت.

مەبەست لێرەدا تەنها پاراستنی بەرژەوەندی گشتی نیە ، پاراستنی سەرچاوەی نیشتمانیشە. چوون ئەگەر کەسێك دەسەڵاتەکان لای خۆی بوو ، توانای ئەوەی هەیە سەرچاوەکان بۆ سەرچاوە بازرگانیەکەی خۆی بەگرێنێتەوە ، تەنانەت ئەگەر خۆشی ئەوەی نەوێت مەیلداری خەڵک هەر بەو ڕیگەیدا داباتەوە. ئەمە جیاوازە لەو کەسەی خۆی زۆر دەوڵەمەندە و دەوڵەممەندێکەی هاوکێشەی کار و بەرهەم هێنانی لە وڵاتەکەیدا بەرزکردوەتەوە و هەلی کاری بۆ هەزاران کەس لە وڵاتەکەدا دابین کردووە. ئەمە لە بری ئەوەی نیشتمانەکەی بکات بە ئامراز بۆ کۆکردنەوەی پارە ،مەیلداری بە لای بزنسەکانیدا، پارەکانی ئەخاتە خزمەت هەڵبژاردن و گەشتن بە دەسەڵات و ئیتر لە بری پارە کۆکردنەوە خۆی تەرخان ئەکات بۆ خزمەتی وڵاتەکە. بەڵام هەرگیز ئەم کەسانانە لە سەرەتای تەمەن و سەرەتای خۆ پێگەیاندنا نین، بەڵکو بە تەمەنن گەشتوون بە هەموو شتێکک لە دنیادا وبستویانە، ئیتر گەشتوون بە ئاستێک بڵێن ئەوەی ماوە لە تەمەنمدا بۆ نیشتمانەکەم تەرخان ئەکەم.

لە لایەکی دیکە، دپلۆماسی ئابوری ڕوخساری هەیە ، جیاوازە لە دپلۆماسیەکانی دیکە ، بینراوە و ڕاستەوخۆ بەستراوە بە دپلۆماسی گشتیەوە بەر لە جۆرەکانی دی، چوون بەستراوە

[8] لایەنی ئابوری یەکێکە لە گرنگترین فاکتەرەکان لە ئێستادا قسەی لە سەر بکرێت ، بە جێی ادەهێڵم بۆ پسپۆرانی ئەم بواره

بە ژیانی هاوڵاتیانەوە. وتم ڕوخساردارە لە بەر ئەوەی ئابوری هاوچەرخ و دیپلۆماسی ئابوری خۆی لە پلانەکانی خزمەتگوزاری گشتی دەسنیشان ئەکات، وەکو، ڕێگەی شەمەندەفەر ، ئاستی بەکارهێنانی تەکنەلۆژی لە ژیانی گشتیدا، ئاستی زانست بە سەنگی چۆنیەتی نەك چەندیەتی، ئاستی بەرهەمهێنان وکارکردن. دوبەی دروستکەری تەکنەلۆژی نیە ، بەڵام باشترین بەکارهێنەر و بەرهەمهێنەری دەزگای کارن لەو بوارەدا، بۆیە مرۆڤە زۆر خوێندەوارەکانی رۆژئاوا وڵاتی خۆیان بەجێ ئەهێڵێت و دەگات بە دوبەی بۆ کارکردن. ئیسرائیل لە ڕووی ژمارەی سەرنیشینانەوە بەهێز نیە ، بەڵام لە ڕووی بەرهەم هێنانی ئابوری و تەکنەلۆژییەوە بەهێزە هەر بۆیەش لە ئاستی نێو دەوڵەتیشدا خەریکە ئەبێت بە بەهێزترین. بە ڕۆشتنت بۆ هەر وڵاتێك لە یەکەم سات کە لە فرۆکەخانەوە بۆت دەر ئەکەوێت ئاستی دیپلۆماسی ئابوری ئەو وڵاتە بەهێز یان لاوازە ،لە خزمەتی وڵاتەکەدا یان نا. ئەوە ڕوونە لە سایەی دیپلۆماسی ئابوری هەر سێ خاڵەکە نە بوونی هەیە و نە باوەڕ بە بوونیشی دەهێنرێت. بەم پییەش شارستانیەت و شار واتە شوناسنامەی شار [9] بە بنەمای دەوڵەتەوە و بوونی دیپلۆماسی ئابورییەوە بەستراوە. بوونی ڕاستەقینەی شاریش بە هۆکان وهێزەکانی بەرهەم هێنان و کولتووری بینراوەکان و هونەری بەستنەوەی شار و لادێ و ئەرك وئامانجی جیاوازی هەردوو لا ئاراستە ئەکات. دیارە ئەم خاڵەش جگە لەوەی شەرعیەتی لێ سەندراوەتەوە لە ڕووی بوونی شوناسنامەوە ، پەیوەندی نێوان شار و لادیەش وەکو پەیوەندی نێوان کەرامەت وعەیبە ، هزرمەند و وگەمژە ، باڵا و نەوی ئاراستەکراوە، بە شێوازێك کە ئاساییکردنەوەی ئەو چەمکانە لە نێوانیاندا ئەستەم بێت.

بەم پێیە نەتەوەیەك کە ستراتیژی ئابوری نەبێت لە هەر سێ گرنگترین خاڵەکانی ئابوریدا دۆڕانی بە دەست هێنابێت، پێشەکی سەربەخۆی و بە دەوڵەت بوونی خۆی کردووە بە مەحاڵ. هەر ئەم لایەنە ئابورێشە زیاتر لە هەر ڕوویەکی دیکەی کۆمەڵگەی کوردی کە لە ناویشەوە سیاسەتی کوردی لە بار بردووە. بەو شێوە یە بەردەوام بێت بەهێزترین دەوڵەت بێت لە ڕووی سەربازییەوە ، خراپ بە کارهێنانی مەرجەکانی ئابوری بە پێێی سیاسەتی ئەمرۆی جیهان لە دەرەوە و لە ناوخۆدا دۆڕان بە دەست ئەهێنێت.

بە دەوڵەت بوون و توڕەبوون:

بە پێ سەرجەم ئەو خاڵانەی لەم بابەتەدا باسکراون هەتا ئێستا کورد هیچ بنەمایەکی بە دەوڵەت بوونی تێدا نیە . نە لە ڕووی سیاسی وسەربازی ، دیپلۆماسی و ئابوری و

[9] وتاری شوناسی شار ، مەرگی ڕێگەپێدراو و پرۆگرامی پەرلەمان بخوێنەرەوە و بۆ تێگەشتن لە بۆچونوی من سەبارەت بە چەمکی شار http://kaziwasalih.blogspot.ca/2013/09/blog-post.html

تەکەنەلۆژییەوە ، نە لە ڕووی زانستی و کۆمەڵایەتی و کولتوورییەوە. تەنانەت گەر دەوڵەتیش بوایە بەم دۆخەوە ئێستاوە بەو زوانە دەڕوخا . خۆ گەیاندنە بە خەونی ڕەفراندەم بە بێ پرۆگرام و ئامادەیی لە پیشینە دەبێت بە خەونی کیسەڵە بە فڕینەوە.

خوێنەر ئەکرێت ئەندێشەی ئەوە بکات کە وڵاتانی دراوسێ و هەندێك لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ئەوروپاش هەمان سیستمی ژیان و بەڕێوەبردنیان هەیە هەندێك چاکتر یان خراپتر دەولەتیشن. بەڵام هەموو باڵندەیەك بە باڵێ خۆی و لە گەڵ گروپی خۆیدا ئەفڕێت ، کوردیش ئەمڕۆ پێویستی بە باڵی خۆی بەڵام لە گەڵ باڵندەیەکی جیاواز پیویستە بفڕێت ، زۆر جیاوازیش لەوانەی ڕۆژگارێکی کۆندا لە گەڵی فڕیون، بۆ ئەوەی لە ئاستی ئەو فڕینەدا بێت، پێویستە خۆی بەرێتە ئاستی ئەندێشە و هیواکردنی ئەوان. واتە دراوسیەکان ئەمڕۆ نابن بە دەوڵەت و چاوەڕوانی هاوکاری دەوڵەتانێك ناکەن کە داهێنەری جیهانگەری و تەکنەلۆژی وستراتیژی مەزنی دپلۆماسی و ئابوریە . پێچەوانەی کورد ئەمڕۆ لە گەڵ وڵاتانێك بە کولتووری بەزەیی نیوان دەوڵەمەند و منالە هەتیو و بێ لانە مامەڵە ئەکات وچاوەڕوانی دان پێدا نانە. بەزەیی و مافی مرۆڤ و چەندان چەمکی دیش لە سەر کاغەز ڕاستن، بەڵام لە کولتوور و بڕیاردانی سیاسیدا بوونی نیە . بۆیەفەرمانڕەوایی کورد گەر لە غەمی سەربەخۆی و ئازادی گەلەکەیدا بوایە لە بیست وحەوت سالّی ڕابردووی ىوکمڕانیدا گەلەکەی خۆی فێری فڕین ئەکرد.

کەواتە لە گەڵ ئەوەی نە سیاستەوان و نە هاوڵاتی هونەری فڕین نازانێت ، لەو داڕوخانە ئابووری ، سیاسی ،دپلۆماسی ، کۆمەڵایەتی و کولتووری و مۆرالّیەدا و لە غیابی دیموکراسی ، نەبوونی ئاسایش و هاوکێشەی دیموکراسی دروست، ئەکرێت لەهەمان کاتیشدا سەربەخۆی ڕابگەیەندرێت؟ لە گەڵ هەموو ئەم دۆڕانانەشدا کەواتە: ئایە بڕیاری سەربەخۆی و دەوڵەت بوون لە ئێستادا بدرێت؟ ئایە خەڵکی باشوور ئامادەیە شەڕ بکات بۆ دەسەڵاتی هەرێم ئەگەر ڕووبەڕووی شەڕ ببنەوە؟

وەڵام ... بەڵێ .بەڵێ .. بەڵێ .. **<u>بەڵام!</u>** یان ئەگەر!

سەبارەت بە پشتگیری و چوونە مەیدانی خەڵکی باشور وتەنانەت کوردی پارچەکانی دیکەش بەڵێ یەکەم یەقینە و هەتا ئەو ئاستەی فەرمانڕوایان کورد پرۆسەکە بە دروستی ببن بە ڕێوە خەڵک خۆی دەکات بە قوربانی.

ئەوەی کە پرسیارێکی لەو شیوەیە ئەهێنێتە ئاراوە ئەوەیە لەم دۆخانەی کە حکومەتێکی هەریمایەتی دوالیزمانە مامەڵەی دەوڵەتی لە تەک ئەکرێت و ناشکرێت پێویستی بە بەکارهێنانی دپلۆماسیەتی بەرگریە. بە وتەی پسپۆران ، ئەم جۆرە کاتێك دروستەو جێگە ئەگرێت کە کەسی هەڵبژردراو لەلایەن خەڵکەوەبەقسەی بکرێت، بۆ نموونەسەرۆکی کۆمپانیایەك بزانێت بۆی هەیەفەرمان بکات بە فەرمانبەرەکان سەبارەت بە چۆنیەتی

جێبەجێکردنی کارەکان، چوون دەسەلاتێکی زیاتری هەیە، بەڵکو بزانێت شێوەی بەڕێوەبردنی ئەو متمانەی لا چەسپاندوون کەبەقسەی ئەکەن وکارەکە بەدروستی ئەنجام ئەدەن (Sarumi, 2009).

لە ڕووی سیاسیەوە کورد ئەو هەلەی بۆ هاتووەتە پیشەوە سەبارەت بەو مەترسیانەی دەوڵەتی نین ، یان سەر بەدەسەلاتێکی دەوڵەتی نین وەکو مەترسی تیرۆریست یان کاردانەوەی ناوخۆ ، واتە دەولەتەکە - وەکو عێراق- دبلۆماسیەتی بەرگریکردن بەکاربهنرێت . بەڵام لەمەدا ڕووبەڕووبونەوەی فیزیکی وەکو دوا کارت بەکار دێت ، دوا ناچاری ، لەهەموو شت گرنگتر هەستی ئاسایش و ئارامی لای خەڵك دروست بکات (Sarumi, 2009)کاتێك هیچ ئومێدێك نامێنێت ئەوجا دبلۆماسیەتی جەنگ بەرقەرار ئەکرێت.

لێرەوەیە ئەو گریمانە دێتە پیشەوە مادام ئەم جۆرە دپلۆماسیەتە پیویستی بە پشتگیری جێبە جێکاران هەیە ئایە ئەگەر هێزی بەرگری بکرێت بە ئامانجی دیپلۆسیەتی بەرگری خەڵکی کوردستان ئەو شەڕە ئەکات؟ ئایە خەڵی باشوور بە قسەی مەسعود بارزانی ئەکات لەم ساتە نەخوازراوەی، بە تایبەت کە ژمارەیەکی زۆر پیان وایە بڕیارەکانی جگەی گوگرتن نین ،چوون ئەوەی وەکو سەرۆکی هەرێم سەرۆکی هەریم بە سەرچووە؟ لە وەڵامدا هەر بەرگریەك پەیوەندی بە ئاسایشی کوردستان و پارزگاری خاك و ئاسایشی گیانی کورد بێت بەڵێ . چوون بە درژایی مێژوو، لە بوون و نەبوونی فەرمانڕەواو و بڕیاردەردا کورد هەمیشە لە سەنگەری بەرگریدابوو لەوەها دۆخێکدا . هەر ئەمەش مانەوەیەیی بەرقەرار کردووە بەراورد بە کەمە نەتەوەییەکانی دی ڕۆژهەلات کە سەرخۆ توانەوە.

سەبارەت بە بەشەکەی دی کە دەرئەنجامەکانی ڕەفراندەمە بەڵێکەم لە میانەی حەز بە گەشبینیە (نەك بوونی گەشبینی و یەقین) بەرانبەر تێگەشتن و سوودوەرگرتن لە بوونی قەیرانی گەورە ، تیگەشتن لە کیشە و چارەسەرەکانی و تورە یی وانە وەرگر کە پاش هەندێك بە سەریان ئەکەمەوە. 'بەڵام' ەکەشم لەلوژیك بینیەوەیە. چوون وەڵامدانەوەی وەها پرسیارێك کۆنکریت نیە هەتا بەڵێ ونەخێر بتەگەیەنێت بەکەناری هیچ وەڵامێکی پرۆفیشنالْ یان داوەرانە.

سەربەخۆیی یان سەربەخۆیی گریمانەی لەپێش هەیە بۆ ڕەخساندنی ژینگەی دیموکراسی و پاشان سەربەخۆیی ، یان سەربەخۆیی وپاشان دیموکراسی . پێم وایەهیچ کام لەو گریمانەیانە بەو دەست و بردە کار ناکات . پێویستە هەردوو جەمک بە یەکەوە بەقەرار بکرێت، بەڵام کاریەکی وا لە گەر مەحاڵ نەبێت ئێجگار زەحمەتە، پێوستی بە باشترین بەرنامە ڕێژییەوە هەیە لە لایەن پسپۆڕانەوە نەک تەنها سیاسی وئەندامانی دیوەخانەکەیان. سەربەخۆی کوردستان لە ئێستادا بە شەڕ ناکرێت، گەرچی لە هەر کاتێکدا بڕیاری لە سەر بدریت شەڕ وکوشتن و قوربانی دەوێت. بەڵام لە ئێستاداتەنانەت ئەگەر هێزی سەربازی وهێزی یەکیەتی ناوخۆش لە شەو ڕۆژێکدا بەهێز بکرێت ، هێزی دەروونی کورد پاش چەند ساڵ

برسیەتی وبێ موچەیی وفشاری دەروونی لەو ئاستەدا نیە ڕووبەڕووی شەڕی گەورە بکرێتەوە. تەنها چارەسەری دپلۆماسیانە وەکو پلانی ئەی و وردە ڕووبەڕووبونەوە ، بە کەمترین زیانی گیانی چارەسەری گونجاوە. چارەسەری دپلۆماسیش بۆ کورد تەنها بە قسە ناکرێت بەڵکو بە پرۆتۆکۆل. پرۆتۆکۆلیک کە ڕێژەیەک نەوت بدرێت بە ولاتێک یان چەند ولاتێک (دیارە چەند ولاتێک بە سوودترە)بۆ ماوەی سالانێکی دەستنیشانکراو بەرانبەر سەربەخۆی. لەوانەشە ئەمە لە لایەن دەسەلاتدارانی هەرێمەوە پێشتر خرابێتە ڕوو، ئەو کات پیویستی بە وردە بەرگریە نەک شەڕی گەورە.

لە هەمان کاتیشدا پرۆژەی گفتوگۆی دپلۆماسی لەسەر سەربەخۆی کوردستان ئەگەر لەهەشت مانگ تێ پەڕێت ئاسایشی دەرەوەش دەستەبەر بکات ئاسایشی ناوەوە ناپارێزرێت ، نەك لەبەر ئەوەی دژایەتیکارانی ناوەوەوە بەهێزن. لە بەر ئەوەی ناوەوە هیچ باکی لە خیانەت وئاشکراکردنی پلان وبڕۆژەکان نیە لە گەڵ داگیرکەرانت ؛ لەبەر ئەوەی نەیارانی دەرەوە ئەو کەلێنە بەهەمان تیوری دپلۆماسی واتە فرە ڕەهەندە دژی هاوپیەمانیەکانی خۆیان بەکار ئەهێننەوە. لەلایەکی دی، کۆمەڵگەی کوردی زیاتر ئەگات بەکەناری مەرگ، تاوانی زۆرتر و بشێوی و جێهێشتنی زۆرتری لێ ئەکەوێتەوە، ئەمەش لەبەرژەوەدنی کوردستان نیە.

ئیستا دەچمە سەر <u>بەڵام و ئەگەرەکە</u>. پێچەوانەی ئەوانەی پێیان وابوو بڕیاردانی ڕەفراندەم لەلایەن مەسعود بارزانیەوە بڕیارێکی هەڵەشەیە و لە پێناو مانەوەی خۆی لەسەر کورسی دەسەڵات بڕیاریداوە و دوای بوو بەقسەی خۆییەوە شەرمیکرد پاشگەز بێتەوە. لە سۆنگەی زمانی جەستەوە من بە تۆڕە بوون وەریدەگێڕم ، تورەبوون لەکۆمەڵێك دیاردەی جیاواز نەك ئەوانەی لەناوخۆدا باس ئەکرێت: تورەبوون لە:

1. بارودۆخی کوردستان بە دەست عێراقەوە، لەلایەك لەنێو لۆبی نێو دەوڵەتیدا بەشێکە لە عێراق و بە یەکەوە ڕووبەڕووی داعش بوونەتەوە. لەناوخۆشدا هیچ بەشێکی نیە لە عێراق و هاوکاری داعش ئەکەن بۆ لەناوبردنی کورد.
2. یاریە زۆر جار ساویلکەو هەموو کات بێ دە ربەستەکانی ئەمەریکا بەکورد لەناوچەکەدا.
3. باردۆخی ناوخۆی کوردستان و حساب بۆ کردنی وەکو سەرۆکی هەرێم لەبوونی کێشەکاندا ، وەکو سەرۆکی تەنها هەولێر و حزبەکەی خۆی لەبڕیاردانە سیاسیەکان و دەستوەردان لەناوچەکانی دیکە.
4. باردۆخی دووفاقی هاوپەیمانیەتی نێوان حزبە ناوخۆیەکان ، یاری دوو جەمسەری لە یەك کاتدا دۆست ودوژمنی ناوخۆ بە تایبەت یاریەکان ئێران کە عێراقی کاول کردووە و خەریکە دەگات بە کوردستانیش.

5. باردۆدۆخی شێواوی ناو پارتی نزیك بوونەوە لە درز تێکەوتن و تاقیکردنەوەی ئەزموونەکەی یەکیەتی ، لەکاتێکدا پارتی بەحزبێك ناسرواە سەنترالیزمی سیاسی پاراستووە.

6. باردۆخی خێزانی لەڕووی سیاسی وبەڕیوەبردن وگەندەڵییەوە، کە پێ دەچێت بڕیارەکانی بارزانی لە نێو ژمارەیەك لەبارزانیە دەسەڵاتدارەکاندا هە ر وەکو ئەوانەی حزبە کوردیەکان دوو فاقیانە حسابی بۆ بکرێت و لەلایەکی دی فشاری زۆری بخرێتەسەر بۆ زۆر بڕیار وکار کە لە دەرەوەی خواستی ئەون.

7. گەندەڵی لەدەسەڵاتی باشووردا کەدیاردە ڤایرۆسێکە هەمووان ئالودەی بوون وهەموو حزبەکان لەسەری پێك هاتوون و لەگەڵ حزبەسەرەکیەکان بەشەریکی هەموو شتێێك ئەکەن و لەسەر چەند پشکێکی زیاتر مێژووی خێزانەکەی بارزانی وردە وردە پێ ئەسڕێتەوە سڕاییەوەو مێژووی ڕابردووشیانی خستەژێر بەرپرسینەوەو گوومان.

8. تورەبوون لەو دۆخەی گەشتووە بە ئاستێك دوور نیە ئەزموونی میسر و لیبیا لە کوردستان دووبارە ببێتەوە.

9. تورێبوونی باوکێك کەزۆری تەمەنی بەڕێکردووەو کەمی ماوە، بەو دۆخەوە داهاتووی منالّەکانی نادیارە.

10. تورەبوون لەو هەموو ڕاوژکارە بێگانانەی باوەڕی پێکردن و دەرئەنجامێکی بەرچاویشی فەراهەم نەهێنا ، ئەمەش دەروەنجامی سێ هۆکارن:

I. باوەڕکردن تەنها بە حزبیە سەرسەختەکان بۆ مەسەلەی ڕاوێژ نەك کوردی گونجاو ،یان مرۆڤی گونجاو بۆ شوێنی گونجاو. لە گەڵ ئەوەی سەرۆکی هەرێم پێویستە کارکردنی لە گەڵ کورد بێت بە گشتی نەك ئەندامانی حزب بە تەنها. لە نێو پارتیشدا مەرج نیە لە هەموو بواریکداکەسی گونجاو هەبێت .

II. ئەوەندەی مەزەندە ئەکرێت کولتووری ڕاوێژکاری لە نێو کورددا ئەوەیە سەرۆك هەرچی وت ڕاوێژکار بەڵێ بکات و ڕاوێژکار هەرچی پێشنیازکرد سەرۆك نەخێر بکات. چوونکە ئەمە سایکۆلۆژیای گشتی وکولتووری ڕۆژانەی کورد هەمووی خۆی لە سەروو ڕاوێژ و ڕاوێژ پێکردنەوە ئەبینێت.

III. زۆربەی ڕاوێژکارە بێگانەکان پابەندن بە دەزگایەکی سیاسی گەورەترەوە لە وڵاتەکانی خۆیاندا یان وڵاتانێکی دیکەی بێگانەی دەرەوەی کوردستان و بەرژەوەندیەکانی ئەو دەزگایانەش پێش بەرژەوەندی کورد و سەرۆکی هەرێم ئەخەن.

هەڵگرتنی هەر یەك لەو خاڵە وتراوانە نە بۆ تاك ، بە تایبەت تاکێك کە خۆی لێپسراوی ئەم دەرئەنجامانە بێت ئاسان نیە ، بەڵام هەڵگرتنی هەشت لەو خاڵانە بۆ کۆمەڵگە داڕوخانی سەرخان و ژێرخانی کۆمەڵایەتی و کولتووری لێ ئەکەوێتەوە ، کە کۆمەڵگەی کوردی هەڵیگرتووە. بەڵام کاتێك ئەم توڕەبوونە بەرهەمهێنەرە کە توڕەبوونی خۆناسی وکێشەناسی بێت . ئەگەر تورەیی پەرچەکرداره بێت بەدەگمەن دەرئەنجامی ئەریەنیی لێوە دەست دێت ، وەکو ئەرستۆ ئەڵێت " هەموو کەس ئەتوانێت توڕێ بێت ، ئەوە ئاسانە ، بەڵام توڕە بوون لە گەڵ کەسی دروست ، تا ئاستی دروست ولە کاتی دروستدا و بۆ ئامانجی دروست وبە ڕێگەی دروست لە هێزی هەموو کەسدا نیە و ئاسان نیە" (Demakis,2012,P:18) . خۆ ئەگەر لە چوارچێوەی ئەو دروستیانە دەرچوو وە بڕیاری سیاسی گەورەشی پێ دراو وەکو پەرچەکردار، لەو کاتە وتەکەی ئەنشتاینی بە سەردا ئەسەپێت" تۆڕەیی تەنها لە ئامێزی گەمژەکاندا دەنوێ " (Demakis,2012.P:7) . ئەو کاتەش پێچەوانە بێت لە ئامێزی پاڵەوانەکان بنوێ هەر سیاسەتوان ناگرێتەوە، چوون ئەوان پیویستیان بە هونەری کومیونیکەشن ودپلۆماسی و چارەسەری قەیرانە، بەهرداریش لە هەر سێ چەمکدا یەکەم هەنگاو توڕەی یاساغ ئەکەن.

توڕەبوونی ستراتیژیانە:

با لایەنە گشبینکە بە سەربکەینەوە و پێمان وابێت توڕە بوونیکە خۆ ناسی وگرفت ناسیە بە تایبەت کە ئەمڕۆ قەیراناسی و ڕێگەچارەکانی قەیران " Conflict Resolution " بووە بە بابەتە گرنگەکانی توێژینەوە وخوێندن لە جیهاندا. ناسینی گرفت ، قەیران وکێشەکان مەرجی سەرەکی چارەسەرکردنی هەڵگرتووە.هەموو مرۆڤێک لە کاتی قەیرانادا تۆرەیە، چوون مرۆڤ لە کاتی قەیراندا چەندین هێندەی دیکە هەستەوەر ئەبێت ، هەر بۆیە کوالەتی راستەقینەی مرۆڤ لەم کاتانەدا دەرئەکەوێت ، لێرەوەیە هەندێ مرۆڤ لە کاتی توڕەبووندا ئەبێت بە بەرهەم هێنەری جنێو و تێکشکان بە هەموو ڕوەکانیەوە بە پێی دەسەلاتی کەسەکە یان باشترین قسە ئەکات ، وەکو ئەمبرۆز بێرس ئەلێت " کاتێك توڕەیەت قسە بکە ، باشترین وتار و قسە ئەکەیت کە پشیمانی ڕابردوو بیت " (Demakis ,2012,p: 9) .

هەردوو کەیسی سەرەوە دروستە بۆ بەهای سروشتی مرۆڤ، بەڵام مرۆڤ بە پێێ هەوڵدان ئەتوانێت ئەوەی یەکەمیان کە بێ بەهرە و نەزانە بگۆڕێت بیکات بە کەسی دووەم کە خاوەنی هونەرەکانی وتن وپەرچەکرداری دروستە بەرانبەر بە چارەسەری توڕەیی کاتی قەیران.

گرنگترین بەهرەکانی ڕێگەچارەکانی قەیران ڕێگەگرتنە لە ڕوودانی ڕووبەڕووبونەوەی فیزیکی ، چونکە شەڕ تەنها ڕووندادات ، بەڵکو ڕیگە دەدرێت کە ڕووبدات. جەیمەس هیومس گۆتەنی"

هونەری کەمیونیکەیشنیش زمانی پێشەوایە" (Hume, 2007) . ئێمە کە شرۆڤەمان لە سەر مەسعود بەرزانیە وەکو پێشەوایەک کە تۆڕەبوونەکەی سەر بە ڕەگەزی کیمونیکەیشن وهونەری تێگەشتنە لە قەیران وچارەسەرەکانی و تۆڕەبوونێکی ستراتیژیانەی سیاسیە یان نا؟

کورد تا ئەمڕۆ وەکو میللەتانی دنیا نەچووەتە ناو مێژووە، چوون وەکو مەسعود محەمەد ئەلێت، "کورد لە دەرەەی مێژوو ئەژی، نەتەوە هەتا سەربەخۆ نەبیت هێشتا لە منداڵدانی مێژوودایە ولە دایک نەبووە." (محەمەد،١٩٩٨) ئێستا لە بەر دەرگای مێژوودا وەستاوە. ئەم دۆخەی ئیستا دروستکراوە یان ئەمانباتە ناو مێژووە و یان لە بەر دەرگاکەشمان ناهێڵێت و بە تەواوی فڕی ئەدرێین دەرەوە، . ئەم یاری ڕەفراندەمە ڕێژەی ناوەڕاست پەسەند ناکات . ئەگەر تۆڕیبوونەکەی کاک مەسعود تۆڕەبوونێکی پێشەوایانە ، چارەسەرکارانە و ستراتیژتیانە بێت ئەمانباتە ناو مێژووە، گەر واش بێت ئەوا بەر لە تۆڕي بوونەکەی وبڕیاری ڕەفراندەم کۆمەڵێک هەنگاوی دیپلۆماسی وپرۆتۆکولی ناوە و پاش ڕەفراندەمیش کۆمەڵێک هەنگاو هەڵئەگرێت دەرئەنجامی ئەو هەنگاوانە ئەیکات بەپاڵەوانێکی نەتەوەیی نەوەکان دێڕی کتێب و سەرگوزشتەکان بەهەڵوسیتەکەی پڕ بکەتەوە ، ئەبێت بە سیمبولی پاش نەوە نمونەیی کوردایەتی و مێژوو لێوەی فێر ئەبێت. ئەگەر پێچەوانەکەشی بێت واتە تۆڕەبوونەکەی ستراتیژیانە نەبێت ئەبێت بە سەرگوزشتەو نموونەیەکی ناشرین کەنەوەکان وانەی لێ وەربگرن دووبارەی نەکەنەوە، نەوەکانی داهاتوو داوای لێبوردنی بۆ بکەن. وەکو مێژووە ڕەشەکەی سوارەی حمیدیە کەبووە بە پەڵەیەکی ڕەش و نەوەی ئەمڕۆ هەمووی قەرەبووی ئەدات بە تابەت کەسە دڵسۆزەکانی باکوور، نموونەی وەکو بەتایبەت عوسمان بایدەمیر لە گەڵ ئەوەی بە فەرمی داوای لێبوردنی لەو مێژووە کردووە و لە هەموو بۆنیەکیشدا هەر دووبارەی ئەکاتەوە، بەڵام هێشتا نەتوانراوە باری گرانی ئەو پەڵە ڕەشە هەندێک کاڵ بکرێتەوە.

بەمەزەندەی من ئەو فاکتەرانەی ئەم تۆڕێبوونەی بارزانی بکات بە تۆڕەبوونێکی ستراتیژی و کەڵک بەخش بۆ کورد و پاڵەوانی مێژووش بۆ خۆی گرنگترینیان ئەمانەن:

یەك: بەر لە دەرخستنی ئەم تۆرەنە و بڕیاری ڕەفراندەم پرۆتۆکلی دیپلۆماسی و هاوپیەمانی لە گەڵ چەند ولاتێک واژوو کردووە ، پێداگری کردووە لەوەی ئەمەریکا و ئیسرائیلی تێدا بێت ، چوون هەموو کێشە وباش وخراپەکانی دنیا ئێستا لە لایەن ئەم دوانەوە بەڕێوە ئەچێت، بۆیە نەبوونیان لە هەر پرۆتۆکۆلێکدا لە گەڵ ولاتانی دی کورد ناگەیەنێت بە ئامانج بە بێ ڕەزامەندی ئەم دوانە . سەبارەت بە ئەمەریکا ئاشکرایە بۆچی وسەبارەت بە ئیسرائیل دێمەوە سەر هۆکارەکانی پاش ڕیزبەندی ئەم فاکتەرانە. پەیمانێکی فەرمی وەکو ئەوەی نێوان کەنەدا

و بەریتانیا ، واتە هەرێم بۆ چەندین ساڵ ڕێژەیەک نەوت بدات بە چەند وڵاتێک بە مەرجی سەربەخۆی دەوڵەت بوون.

دوو: بەر لە بڕیاری ڕەفراندەم لە گەڵ یەکیەتی هەموو کۆنە کینەکانی لە ٦٤ وە بۆ ئەمڕۆیان باس کردووە و گەشتوون بەو دەرئەنجامەی کە دوژمنایەتیان بە لاوە نێن بە ڕاستی نەک فێڵ لە یەککردن ، هەوڵی گشتگیر بخرێتە پێناوی ئەم ئامانجە.

سێ : ئابوری کوردستان بەرگەی نە دەولەت ئەگرێت ، نە ڕووبەڕووبوونەوە. بەڵام ئابوری هەردوو بنەماڵەی تاڵەبانی وبارزانی بەرگەی هەردوو ئەگرێت. پیویستە بڕیاری لە پێشینەیان دابێت کە ئابوری خۆیان ئەخەنە خزمەتی ئەم پرۆژەی سەربەخۆییەوە لە هەموو ڕوویەکەوە. گرنگرتینیان زەمینەیەکی کاتی دەسنیشان ئەکەن ، بۆ نموونە ماوەی هەشت مانگ بەرهەمی خۆماڵی بە ئاستێک بکەوێتە بازاڕەکانەوە و پێوسیتی بە دەرەوە نەبێت. کاتێک ئەوان بەو ڕۆحەتە کار بکەن، خەڵکی کوردستانیش لە خزمەتی پرۆژەکەدا ئەبن و خەڵکی لادێش نەبن ئەچنە لادییەوە و ئەم ئامانجە سەرئەخەن.

چوار: لە مامەڵەی سیاسی و گفتوگۆی هەر یەک لە هاوپەیمانان بە کولتووری خۆیان قسەکەر تێ ئەگەن نەک شەرعیەتی دیوەخان. بۆ نموونە میدیاکانی باشوور ڕۆژانە ناوی وڵاتی جیاواز بڵاو ئەکەنەوە گوایە پشتگیری سەربەخۆی کوردستان ئەکات. بەڵام لە ناوەڕۆکدا هەموو جاریەک مرۆڤێکی خوار مامناوەندیە لە دەسەڵاتدا و نوێنەرایەتی دەسەڵاتی وڵاتەکە ناکات ، جگە لەوەی بەرگریەکەی زارەکیە. لە کولتووری ڕۆژئاوادا جنێو و بە راستەخۆ دژاتەیکردن نیە، مەگەر بزانن بە هیچ شێوەیەک تێ ناگەیت ، ئەوجا بە کولتوورەکەی خۆت قسەت لە گەڵ ئەکەن. بۆیە ئەگەر دەسەڵاتدارانی پشتی کەناڵەکانیش هەر بەم شێوەیە لە پشتگیری و هاوکاریەکان بگەن ، مەترسیدارە.

پێنج: بەر لەم بڕیارە لە گەڵ حزبەکان ڕێکەوتوون کە هێزی سەربەخۆی سەبازی کوردستانمان هەبێت ، نەک میلیشیای حزبی. پێویستە گەشتبن بەو ڕاستیەی کە پێوستمان بە هێزی سەربازی نیشتمانیە و بوونی هێزی پێشمەرگەی حزب دواجار هێزە کوردیەکان ئەکات بە دەیان گروپی جیاواز و پاش جەند ساڵێک کەم ئەو دۆخەی لە لوبناندایە لە کوردستانیش دروست ئەبێت. واتە هەر تاریک داهات دەست ئەکەن بە تەقەکردن وشەڕی لاکۆڵان.

شەش: لە هەموو بواریکدا خەڵکانی پسپۆڕییان کۆکردوەتەوە و ستراتیژی گۆڕینی سەرجەم سیستمی کوردستانیان داناوە، لە ئابوری، زانستی، سیاسی ، کۆمەڵایەتی و کولتووری.

ئەوانەی سەرەوە ئەو خاڵانەیە کە بەر لە ئاشکراکردنی نیازی ڕەفراندەم پێویستە کرابن، پاش ڕەفراندەمیش چەندین خاڵی دیکە ئەبن پیویستی سەرکەوتنی ئەم پرۆژە و بە پاڵەوان بوونی بکەرانی ئەویش:

حەوت: کاک مەسعود خۆی واز لەسەرۆکایەتی بهێنێت و وەکو مرۆڤێکی تێکۆشەر و خاوەن ئەزموون ڕاوێژ بکات ، بەشێک لە کاتی خۆی بەچاکردنەوەی درزەکانی پارتی دیمۆکراتەوەتەرخان بکات، بەر لەوەی چاکردنەوەی مەحاڵ بێت.

هەشت : لەگەڵ ئەوەی بەراورد بەو کەسانەی بەسیستمی سیاسی کوردی پەیڕەوی عەشیرەت ئەکرێت و پێیان وایە کوڕی سەرکردەکان ئەبێت ببنەوە بە سەرۆك . لە نێو ئەوانەی تا ئێستا ڕێگەی پێدراوە، مەسرور بەرزانی بێ ڕەکابەرە، گەر خۆی هەڵبژێرێت بۆ سەرۆکایەتی ئەیباتەوە. بەڵام پێوسیتە خۆی هەڵنەبژێرێت ، نەك تەنها بۆ ئەوەی ئەو مێژووە بەو شێوەیە بپارێزێت کە نیاز ئەکرێت ، ئیتر نیازیان بێت پرۆسەی دیموکراسی بەرقەرار بێت، بەڵکو لەبەر ئەوەش لەکارەکی خۆیدا سەرکەوتووەو وئاسایشی کوردستان لەسەرۆکایەتی کورستان گرنگترە.

نۆ: ئەو داڕوخانە کۆمەڵایەتیەی ئێستا کوردی باشووری تێدا ئەژی و ئەو هەموو توندوتیژی وژن کوشتنەی لەباشووردا بووە بە تایتڵی ڕۆژنامەکانی دنیا تەنها کارێك کورد لەو ڕوخانە کۆمەڵایەتیە دەربهێنێت ئەوەیە ژنێك بکرێت بەسەرۆکی هەرێم .کەمن پێم باشترە ژنێکی گەریلای خوێندەوار و بەئەزموون بێت لەمێژوو و سیاسیەتی کورد و ناوچەکە بە گشتی و خەڵکی باشوور ، ئەندامی حزبەکانی باشوور نەبێت. ئێستا کە کوردستان بەسیستمی وڵاتی عێراق بەڕێوە ئەبرێت ، ئەم پێشنیازە مەحاڵە، چوون ڕەچاوی کەسێکی بێگانەی بۆ ئەکرێت نەك عێراقی ، ناوی سوری ، تورکی یان ئێرانیە، ناکرێت لەسەربەخۆ بوونیشدا چاوەڕیی ئەوەبکەین شوناسنامەکەمان ببێت بەباشوور و باکوری و ڕۆژاڤای وڕۆژهەڵاتی گەر بەڕووی دیمۆگرافیشەوە وا بێت. دیارە ئەو بەڕێوەبردنەی ئێستا هاوکاری و پسپۆڕی ناوێت ، هیچ هونەر و کارێکی گەورەی تێدا نیە هەرەزکارێکی بێ ئەزموونیش پێی نەکرێت. بەڵکو باسی وەلاوە نانی ئەم جۆرە بەڕێوەبردنە ئەکەم . بەگشتی بوونی ژنێك بەو مەرجانە ئەم هەنگاوە چەند سوودێك بەرجەستەئەکات گرنگترینیان:

1. مەیلی بەلای کورد و کوردستان بووندا ئەبێت ، نەك حزبایەتی گەر ئەندامی حزب نەبێت، ئەمەش بنبڕکردنی گەندەڵی لەباشووردا ئاسانتر ئەکات و سەرکەوتنی سیستمی بەڕێوەبردن مسۆگەر ئەکات.
2. مەیلی کوردستانی گەورە لای هەر چوار پارچەدروست ئەبێت ، ئەمەش پراکتیزکردنی دپلۆماسیەتی فرەڕەهەند ئاسانتر ئەکات.
3. لەلۆبی نێو دەوڵەتیدا زیاتر هاوکاری ئەکرێت وڕێزی لێ ئەنرێت . بەو بەڵگەی لەهەموو مێژووی کورددا، هیچ پرۆژەیەکی هێندەی هەبوونی ژن لەسەرکردایەتی کانتۆنی ڕۆژاڤایا باس نەکراو پەسەند نەکراوە.

4. ئەو ترسەی لۆبی نێو دەوڵەتی لەڕووی ئاینیەو بەرانبەر بەکورد هەیبووە لەسەردەمی دروست بوونی دەوڵەتی نەتەوەو هاوکاری کردنی ئەرمەنیەکان ودەستبەردان لەکورد بەهۆییەوە ئەڕەوێتەوە، ئەمەش بوونی بەهێزتر ئەکات.

5. لەبەر ئەوەی خاوەنی حزب نیە لەخەمی ژمارەو کۆکردنەوەی خەڵدا بێت ، ڕێزی هەموو ئاینەکان و کەمە مەزهەبی و ئاینی و ئەتنیکیەکانی کورد ئەگرێت. بەمەش مالّی کورد هەندێك یەكئەخات.

6. کەسیەتی ژن لەکارتونییەوە ئەگۆڕێت بۆ مرۆڤبوون و کەسیەتی ڕاستەقینە. بەمەش هەلێك بەئەو هەموو ژنانەی بەهۆی پیاوانی خێزانەکانیان یان هۆکاری نەگونجاو خراونەتە کایەکانی دەسەلاتەوە لە باشوردا بەخۆیاندا بچنەوەو خۆیان دروست بکەن. ئەمەش بە قازانج بۆ حزبەکان ئەگەڕێتەوە. جگە لە بنبڕکردنی ئەو کولتووڕە قێزەونە کە ژن بە هۆکاری جیاواز لە توانا و پسپۆڕیەتی خۆی بخرێتە هیچ دەسەلاتێکی سیاسیەوە.

7. هەل بەحزبەکانی باشوور ئەدات چەند ساڵێك لەشەڕ و ستراتیژی دژە کورد پشوو بدەن و لەناوچوونی تەواو خۆیان بپارێزن و لەبری خۆیان دروست بکەنەوە.

8. لەبەر ئەوەی بەشێك نیە لەو ڕەنجان و گەندەڵیەی کوردستان خەڵك زیاتر متمانەی پێ ئەکات و ئەگەری ئاشتکردنەوەی هاوڵاتی ونیشتمانی زیاتر ئەبێت.

9. ئەو هەموو کوشتن و تاوانەی بەرانبەر ژن ومنالّ لەباشووردا ئەکرێت وڕێچکەی جینۆسایدێکی لەسەرخۆی گرتووە کەم ئەبێتەوە، گەر بشمێنێت.

10. گەر خۆی خاوەنی حزب نەبێت، سیستمی ئۆپۆزسیون و بوونیان و ئیدۆلۆژیە جیاوازەکان جێگەی ڕاستەقینەی خۆیان ئەگرن.

لە سەروو ئەمانەوە، لە باشوور ، لە نێو ئەوانەی بە نیازن دەسەلّات بە دەست بهێنن کەسی تێدا نەماوە گەندەڵ نەبێت. کێشەی گەندەڵیش بە گەندەڵ چارەسەر ناکرێت. گەندەلێش چارەسەر نەکرێت هیچ کێشەیەکی کورد چارەسەر ناکرێت. گونجاوە گومانی ئەوە بکرێت چۆن ژنێك خاوەنی حزبیش نەبێت ئەتوانی دەنگ مسۆگەر بکات و ببێت بەسەرۆکی هەرێم. لە سەروە باسی ئەوەم کرد حزب خاوەنی میلیشیای نەبێت ، جگە لەوەی من باسی دەنگ دان ناکەم، باسی هەڵبژاردنی ژنێك ئەکەم لەلایەن باشورەوە بە مەرجێك هەموویان هاوکاری بکەن و ئەویش ئەو هەموو نالەبارییەی ئەوان زیاتر لە ٢٥ بیست وپنج ساڵەدروستی ئەکەن ڕاست بکاتەوە، دەنا بەدەنگدان کەس دەرناچێت ، حزبەکانیش دەرناچن. نەک تەنها لە بەر ئەوەی حزبەکان ساختە ئەکەن لە دەرئەنجامی

هەڵبژاردنەکاندا ، لە بەر ئەوەی هاوڵاتیانیش تەنها موریدن، مەسعود محەمەد وەتەنی لەوانەیە موریدێک خۆی بە قوربانی شێخەکەی بکات بەڵام ئامادە نیە گیسکێک بە قوربانی وڵاتەکەی بکات. بەرژەوەندی کوردستانیان لا نەچەسپیوە ،جگە لە بەرژەوەندی ناوە سیاسیە بە شێخی عەشیرەت بووەکان .لە سەروو هەموو ئەمانەشەوە پەیوەندیە دپلۆماسیەکان لە گەڵ ڕوسیا و ئیسرائیل باشترر ئەبێت لە ئێستا.

<u>بۆچی ئیسرائیل؟:</u>

پێشتر باسم لەوە کرد کە مەرجە ئیسرائیلش پشتگیری فەرمی سەربەخۆی کوردستان بکات بۆ ئەوەی سەربەخۆ بێت . نکولیش لەوە ناکرێت چەندین ساڵە ئیسرائیل ئەگەر بە ڕاستی نەک وەکو بە کارت بەکارهێنان پشتگیری کوردی بکردبا ئێستا دەمێکە دەوڵەت بوو. لێرەدا ناچمە سەر خاڵە نەبینراوەکان لای خەڵک بە گشتی، چونکە دوای دوو سەرە ، وەکو نیونەزی کارەکتەری چیرۆکەکەی هەربەرت جۆرج وەڵسم لێ دێت کە لە کۆمەڵە چیرۆکی وڵاتی کوێرندا بەرجەستەی کردووە وکاتێک بە هۆی ڕووداوێکی نەخوازراوە و ئەکەوێتە وڵاتێک هەموو دانیشتوانی کوێرە و باسی بینین وحیکمەتی بینیان بۆ ئەکات هەموو بە شێت وخەڵەفاوی هەژمار ئەکەن و پێیان وایە ئەو گەوجیەتی ئەیکاتە بە هۆی چاویەوە تووشی بووە ، چاوی بۆ دەرئەهێنن.(Wells,1911). وە بۆ ئەوەش لە دوازدە هەزار وشە یە بۆ گۆڤاری پرۆفیشناڵ لە دنیادا دانراوە نەچمە دەر بۆ تەواوکردنی ئەم بابەتە ناچارم ئەمەش بە کورتی و بە خاڵ بخەمە رو. بۆ ئەوەی لایەنە کولتووری و سایکۆلۆژیەکان کورت تر و کارگەرتر بگەن لێرەدا میتۆدی ئۆتۆبایگرافی کە لە ئامانجەکاندا باسم کردووە بە کار ئەهێنم.

١- مێژوو و سروشتی ژیانی کورد وجولەکە هاوشێوەن، چ لە ڕووی دژایەتی نێو دەوڵەتی و جینۆساید وسروشتی کێشەکانیش تا ڕادەیەک. لە ڕووی سەربەخۆی و دروستبوونی دەولەت ، چارەسەرەکانیشیان بە هاوشیوە ئەکرێت. بە مەرجێک ئەو ئەزموونەی ئەوان بە وردی شرۆڤە بکرێت وئامادەکاری بۆ بکرێت.

٢- ئەگەر ئیسرائیل بە وەعدی دیوەخان نا بە فەرمی و بە پرۆتۆکۆل پشتگیری کوردستان بکات ، پێنج وڵاتی عەرەبی بە خۆشی نا بە ناچاری پشتگیری لە کوردستان ئەکات. جگە لەمان، لەوانەیە ئێران هەڕەشە بکات بۆ ئەوەی چاوترسێنی دروست بکات ، بەڵام گەر دڵنیا بێت ئیسرائیلی لە پشتە ناتوانێت فشاری زۆر دروست بکات ، چونکە خۆیان دوو سالە هەوڵی نزیک بوونەوە لە ئیسرائیل ئەدەن و ئەمە بۆ تورکیاش هەر راستە.

٣- لە رووی ڕۆژئاواشەوە زۆربەی ڕاوێژکاران و بڕیاردەرانی دنیای ڕۆژئاوا جولەکەن. سروشتی جولەکەش بەو شێوەیە لە هەر کوێی دنیا بن بۆ هەر کەس کار بکەن ، تەنانەت کاتێک ئەندامی حزبێکی دژە جولەکەش بن، پشتگیری دەوڵەتی ئیسرائیل ئەکەن ئەگەر بە ئاشکراش نەبێت.

٤- پەیوەندی ئەمریکا لە گەڵ ڕوسیا ، سین و کۆریای باوکورو و ئەمەریکاش لاتینیش خراپە ، ناکرێت ئاستی ستراتیژیان هێندە لاواز بێت لە گەڵ ئیسرائیلیش پەیوەندی خۆیابن تێک بدەن لە بەر ئەوەی پشتگیری کورد ئەکات. بۆیە پشتگیری ئیسرائیل بۆ کوردستان لە ڕووی متمانە و ڕازیکردنی ی ئەمریکاشەوە گرنگە ، چونکە پەیوەندی ئەمەریکا خۆی هیچ متمانەیەکی پێ ناکرێت. .جگە لەوەی لە هەموو دۆخێکدا لە بەر ئەوەی نەوتی عێراق لە کوردستاندایە ناتوانن دەستبەرداری کورد بن ، لە بنەمادا کورد کارتەکەیە ، هەڵەش ئەوەیە بە کارتێکی بێ باڵانس بەکارهێنراوە. هەڕەشەی و تورەیی تاک لایەنەش هیچ بەها و باڵانسێک ناخاتە سەر کارتی کوردی.

٥- لە ڕوی بوونیادی نەتەوە و ڕۆحی ئنتماوە ئیسرائیل ئەتوانێت وانە بە هەموو جیهان بڵێت . هیچ مرۆڤێک لە دنیادا هێندەی مرۆڤی جولەکە پابەندی ئیسرائیل و مرۆڤی خۆی واتە جولەکە نیە . تەنانەت ئەگەر ئە جولەکەیە هەرگیز ئیسرائلیشی نەبینبێت..کورد بە هاوڵاتی ودەسەڵاتەوە پیویستە ڕاهێنانی لە سەر ئنتمای خاک وخۆشەوسیتنی تاکی وکردی پێ بکرێت لە سەر ئەو ڕێڕەوەی ئەوان سوودیان لێ بینیوە.

لێرەدا چیرۆکی ساراتان بۆ باس ئەکەم، کە لە سەفەرەکەمدا لە ئیسرائیل ناسیم. ئەو بە ڕەگەز جولەکەی ئەوروپی بوو ، لە بەریتانیا گەورە بووبوو ، بۆ یەکەم جار لە ژیانیدا هاتبوو بۆ ئیسرائیل بۆ سەردانی یەکێک لە کوڕەکانی کە ماوەی ساڵێک بوو لە ئیسرائیل کاری دۆزیبوو . سەردانی کارگەیەکی دروستکردنی ئەڵماس وئاڵتونمان کرد. لەوێ پارچەیەک ئاڵتوونی بۆ بوکەکەی کڕی. هاوسەری کوڕێکی دیکەی کە لە بەریتانیا ئەژیان، کە سەیری نرخەیکمان کرد سەروو دوو سەد دۆلار لە نرخی هەمان پارچە ئاڵتوون ، بە هەمان کێش گرانتر بوو بەراورد بە بەریتانیا. لێم پرسی کەواتە بۆچی لێرە ئەیکڕیت؟ وتی ، چوونکە لێرە پارەکە بۆ خەڵکەکەی خۆمە ، لەوێ بۆ ئەوان نیە، بۆیە با گرانتریش بێت لێرە ئەیکڕم. من لە بەر ئەوەی هاوڕێ جولەکەم زۆر بووە، ئەمزانی ئەوە وەڵامەکەی ئەبێت، بەڵام لە هەموو هەلێکیشدا هەوڵ ئەدەم دڵینای بمەوە لە وەڵامی چوون یەکیان.

هاوڵاتی کورد بۆ ئەوەی ئازاد بێت پێویستی بە خۆشەوسیتی دوو جەمسەرە ، وەریبگرێت ، وە بیشیداتەوە بە نیشتمانەکەی . پیویستی بە ئاشتکردنەوەیە لە گەڵ نیشتمانەکەی خۆیدا تەنانەت لە گەڵ شمەک ودیوار وپەنجەر ودەرگاکانیشدا . مرۆڤی پاش کارەساتەکانی جینۆساید و شەڕو کۆڵۆنیالیزم و دەرهاویشتە کوشندە دەروونی و کۆمەڵایەتی و کولتووریەکانیەتی. چارەسەری بەشێکی زۆری ئەم لایەنانەش بە ئنتما نیشتمانێکە چارەسەر

ئەکرێت . مرۆڤی جولەکەش لە ئێمە خراپتریان بینی، هەموو نەخۆشیەکانی ئێمەشیان هەبوو، بەڵام چونکە خەڵکی راست پێشەوایی کردن ئەمڕۆ لە هەموو کەس تەندروستترن لە هەموو ڕوبەکەوە، لە هەموو کەسیش داهێنەرترن. بۆیە پێویستە لە نزیکەوە و بە ڕاوێژ سوود لە ئەزموونەکیان وەربگیرێت بۆ ئەوەی هاوڵاتی کوردیش تەندروست بکرێنەوە. بۆ ئەوەی ئەم خاڵەش بگونچیت خاڵی داهاتوو (٦) گرنگترینە.

٦- دەسەڵاتی کوردی نەک تەنها بۆ ئاسایشی خۆی بەڵکو بۆ ئەوەی پشتگیری نێو دەوڵەتی بکرێت .پێوسیتی بەوەیە لە ئیسرائیلەوە فێری خۆشەویستی هاوڵاتیانی کورد ببێت. لە بەر ئەوەی لە چەند ساڵی رابردوودا زۆرم لە سەر ئەم مەسەلەیە دواوم . لێرەدا لە نێوان ئەو سەدان چیرۆک وگفتوگۆی من لەو هەموو کۆنفراس و سەفەرانەدا هاتوونەتە ڕێگەم دیسان نمونەی مرۆڤێکی سیاسی ئیسرائیلی زۆر دڵسۆزی کورد ئەم خاڵە کۆتایی پێ ئەهێنم. لە میانەی گفتوگۆ کە بۆچی مەیلداریەی کورد بۆ جولەکە هەیەتی ، جولەکە بە هەمان کێش و بە فەرمی نیەتی بۆ کورد. ئەو وتی ، " ئێوە بڕۆن لە ناوخۆتاندا ڕێک بکەون ، یەکتان خۆش بوێت ، ئەوسا ئێمەش پشتگیرتان لێ ئەکەین... پاشان وتی ئێمە ئەگەر هاوڵاتێکی جولەکە یان دانیشتوویەکی ئیسرائیل لە دوورترین و سەختترین چیاکانی دنیا بگیرسێتەوە، سەرۆکی ئیسرائیل فرۆکەیەک بە تایبەت ئەنێرێتە ئەو چیا دوورە بۆ ئەوەی هاوڵاتێکە ڕزگار بکات. بۆیە ئێمەش هەموو خۆشمان ئەوێت و کاری بۆ ئەکەین.. سەرۆکی ڕابردوو و ئیستا و داهاتووش هەر وا ئەبێت . ئایە مەسعود بارزانی وجەلال تاڵەبانی ئەمە بۆ ئێوە ئەکەن؟" ئەو خۆی وەڵامی هەبوو ، زۆر جار سەردانی کوردستانی کردووە.

٧- بۆ ئەوەی پەیوەندی ڕاستەقینە دروست ببێت ، کورد هێندە زیادەڕۆی لە پشتگیری ساختە لە وتەکانی بەرپرسانی ئیسرائیل نەکات. چونکە ئەوەی میدیاکانی حزبی کوردی لە سەر دەسەڵاتداری ئیسرائیلیەکان ئەیڵێت ڕاست نین ، بە دەیان وتە وپشتگیری ساختەیان بە ناوی دەسەڵاتداری ئیسرائیلیەوە بڵاوکردوەتەوە کە لە ژیانیدا شتی وای نەوتووە. نەشیاوتریش لە کێشی ساختە و درۆ ئەوەیە ڕاگەنراوی ساختە بە ناوی ژنە دەسەلاتدارە جوانەکانیان زیاتر دروست ئەکەن، گوایە پشتگیری کورد ئەکەن. ئەمە تەنها بۆ ئەوان ودونیاش کولتوور و بەهرەی سیاسی وجێگەی شیاوی عەقڵی کورد پێشان نادات ، دوژمنی ناوچەییشی بۆ دروست ئەکات. لە لایەکی دی هەمان چیرۆک داوا لە کورد ئەکات هەندێک باوەڕ بە دیپلۆماسی ناوخۆ بهێنێت و بەهرەی تیدا پەیدا بکات، چوون ئەو جۆرە هەواڵە ئەکرێت لە لایەن جاش وبە کرێگیراو بکرێن ، نەک لە لایەن خەڵکی دلسۆزەوە با بەرپرسی میدیای حزبێکی گەورەش بێت .بەڵام بێ دەنگی وپشتگیر بە سەر هەمووانیدا ئەهێنێت. ئەگەر حزب خۆشی ئاگای لەم هەوالانەیە و گوایە بۆ وەرە بەزربوونەوە و خۆ بە کوشتدانی کوردی بڵاو ئەکاتەوە ، ئەمە دیپلۆماسیەتێکی دۆراوە، چونکە ئەوەندە زیانی بەر ئەکەوێت بە هەواڵی ساختە بە ناوی ئیسرائیلەوە ، ئەوەندە سوودی بەر ناکەوێت.

٨- ئەوەندە ڕێگە بە داعشی ناوخۆ نەدەن بەرگری لە عەرەب بکات و دژی ئیسرائیل بوەستێت، بە تایبەت ئەو خۆفرۆشانەی کورد هانئەدەن بچێت شەڕی فەلەستین بکات گوایە کوردی لە دەیان لاوە دۆراو ئەتوانێت فەلەستین بۆ عەرەب بگەڕێنێتەوە و ئەو ڕزگارکار و فریادڕەسە. واز لە داتاشینی کارەکتەری وەهمی بهێنن و لەوەش تێ بگەن کە عەرەب وئیسرائیل ئەو قەیران و کێشانەیان تەنها لە میدیادا هەیە و لە پشتی پەردەوە دەیان کۆنتراکتی بازرگانی گەورە لە نێوان ئیسرائیل وعەرەبدا هەیە ، ژمارەیەکی زۆر لە ولاتانی عەرەبی ئەگەر ئیسرائیل کارەبا وشمەکیان نەداتێ ژیانیان ڕەوتی ئەگۆڕێت. ئیسرائیل و ڕوسیا بە هۆی ڕادیکاڵ بوونی کورد لە مەسەلەی ئایندا متمانەیان بە کورد نەکردووە وەکو نەتەوەیەکی نیشتمانپارێز مامەلەی لە گەڵ بکەن.

٩- بە سەدان جولەکەی پسپۆڕ و خاوەن بڕوانامەی باڵا لە خواروی ئەمەریکادا ماوەی سێ ساڵە زۆر بە چری کار لە سەر لێک نزیک بوونەوە و ' برایەتی' و ' خوشکایەتی' ئیسلام و جولەکە ئەکەن. ئەوە ناوی هەندیک لە پرۆژەکانیانە . ئەم دیاردە بەو چرییە پێویستە بە هەند وەربگیرێت ودووجار بیر بکەیتەوە.

لە سەروو ئەمانەوە کورد چاکترە ئەجندای ڕۆژئاوا بخوێنیتەوە لە ڕووی چۆنیەتی و چیەتی بیانوەکانیان سەبارەت بە دروستبوونی کێشەکانی ئەمڕۆ. بە جۆرێکی دی ، هەرچی عەرەب وئیسلامی لە دنیادا ناشیرین کردووە ، سیاسەت و کۆمەڵگەی کوردی لە ڕووی سیاسی وکولتووری وکۆمەڵایەتیەوە پێچەوانەکەی بکەن.

<u>کۆبەند:</u>

کورد میللەتێکە هێشتا نەچووەتە ناو مێژووە . کوردی باشوور لەپاش ڕوخانی سەدام وزیاتریش پاش دەرکەوتنی داعش هەلی بۆ ڕەخساوە لە بەردەرگای مێژودا بوەستێ و چۆنیەتی وقوستنەوەی هەلەکان تا ئێستا هەر لەوێدا هێشتویەتیەوە. هۆکارەکانیشی هەندێکی دەگەڕێتەوە بۆ چۆنیەتی بالانسی هێز لە ڕۆژهەلاتدا لە لایەن ڕۆژئاواو و زیرەکی نەیارانی کورد لە چۆنیەتی بەکارهێنانی دپلۆماسیەیتی فرە ڕەهەندا. بەلام زیاتر پابەندە بە نەبوونی بەهرەی دپلۆماسی وستراتیژی سیاسی دانایانەیە و ناڕاستی لە گەڵ نیشتمان و خیانەتی ناوەکی. ئەمەش هەندێکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەزموونەکردنی دەوڵەتی نەتەوە کە دپلۆماسیەت وستراتیژی ' مەزن' داهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیە ، زۆرتریشی ئەگەڕێتەوە بۆ نەزۆکی تێگەشتن و خۆ خۆێندەوارنەکرنی سیاسەتوانی کورد لە بوارەکەی خۆیدا ، نەبوونی مرۆڤی شیاو لە شوێنی شیاودا. لە سەروو ئەمانەشەوە لە بری یەکبوونی ماڵی کورد بەرهەم هێنانی زۆرترین ڕک و فۆبیا بەرانبەر یەک و دووبەرەکی لە ناو خۆدا. بە ئاستێک هیچ بواریک بۆ خۆشەویستنی یەک نەماوەتەوە

لە ناو کۆمەڵگەی کوردیدا، ئەمەش وایکردووە لە هەموو ئامانجێکدا دۆڕان بە دەست بهێنێت و بە زیان بە سەر بەرهەمهێنەرانی ئەم کولتوورە خۆیدا بشکێتەوە..

هەنوکە بە تۆڕەیەکی زۆرەوە مەسعود بارزانی فەرمانی ڕەفراندەمی ڕاگەیاندووە و پێداگری لە سەر ئەکات. دەرئەنجامەکانی ئەم تۆڕەبوونە کورد لە ئاراستەی مامناوەندا ناهێڵتەوە ، یان دیباتە ناو مێژووە و بکەرانی دەبن بە پاڵەوانی ناو ئەو مێژووە و یان فڕیمان دەداتە دەرەوەی دەرگای مێژوو بۆ دەیان سالی دی ناگەینەوە هەمان ئاست. ئەگەر تۆڕەبوونێکی ستراتیژی وشرۆڤە کرابێت ، تۆڕبوونی ناسینی قەیرانەکان وچارەسەرەکانی بێت ، هەر ئەو ناسینە ئەبێت هەنگاوە لە پێشینە ستراتیژی و دپلۆماسی و نێو دەوڵەتی و ناوخۆیەکانی ناساندبێت و هەنگاوی لە پێشینەی بۆ هەڵگیرابێت بەر لە ئاشکراکردنی. هەنگاوەکانیش مەرجە بریتی بن لە هەڤاڵبەندی یەکەم لە ناوخۆدا ودوایش لە گەڵ وڵاتانی زلهێزدا بە تایبەت ئەمەریکا وئیسرائیلی تیدا بێت . ئەم کۆبەندیە مەرجە بە پێێ پرۆتۆکۆلی نووسراوبێت ، دەنا ئومێد و کارەکانی رابوردووش دوونیە بکاتەوە بە سفر.

تێ بینی: ١-لە کۆتایی ئەم بابەتدا هەندێک پەڵەی پیاوە دیارە وبابەتەکە بە خێرای تەواو ئەکم چونکە ئەم بابەتە بە بێ سەرچاوەکان ١٢وازدە هەزار وشەیە و ئەو برەش بەرزترین ڕیژەیە کە گۆڤارێکی پرۆفیشناڵ ڕێگەی پێدەدات لە ڕۆژئاوادا. من کە ڕەخنەگری کولتووری ڕۆژئاوام لە مامەڵەی بلاوکردنەوە و نووسیندا نامەوێت خۆم پابەند ئەو لایەنە پرۆفیشناڵانە نەبم.

٢- داوای بەخشین ئەکەم گەر هەڵەی تایپی زۆر تێدا بێت ، بە تایبەت دەستێکم خێراتر ئەنووسێت لەوی دیکە.پاش ئەو کارەساتەی بە سەر کورد هات لە کەرکوک ورەم نەما پێاچوونەوەی زمانەوانی بکەم و چەند ڕۆژێشە بە نیازی بڵاوکردنەوەی نەمام لە بێ ئومێدیم بە کورد ، بە نووسین وخۆم خۆری ودنیای نووسین . بەڵام زۆر بابەتم فەوتاوە نەمویست ئەمیش بەفەوتێت.

سەرچاوەکان:

- Beck, U. (1992), Risk Society. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. Sociological Theory, Vol. 7, No. 1 pp. 14-25.
- Bruinessen, M. Van (1992). Agha, Shaikh and State - The Social and Political Structures of Kurdistan. London: Zed Books.
- Clinton, W. (1999). Public Papers of the Presidents of the United States:
- Demakis, J. (2012). The Ultimate Book of Quotations. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Ferguson, Y. &. Mansbach, R. (2012) Globalization: The Return of Borders to a Borderless World? New York: Routledge
- Ferguson, H.Y and. Mansbach W.R. (2017). worlddometershttp://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-are-there-in-the-world.
- Fortner, R.S. and Fackler, M. (2014). The Handbook of Media and Mass Communication Theory, 2 Volume Set. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Foucault, M. (1991). Discipline and Punish: the birth of a prison. London: Penguin.
- Foucault, M. (1991). Discipline and Punish: the birth of a prison. London: Penguin.
- Foucault, M. (1998). *The History of Sexuality: The Will to Knowledge*, London: Penguin.
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity Self and Society in the Late Modern Age. Redwood: Stanford University Press.
- Gunter, M. (2007) The Evolution of Kurdish Nationalism, Costa Mesa, CA, Mazda Publishers.
- Halsell, G. (1989). Prophecy and Politics: The Secret Alliance Between Israel and the U.S. Christian Right Paperback.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban. In Governance in Late Capitalism. Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, Vol. 71, No.1, The Roots of Geographical Change: 1973 to the Present. (1989), pp. 3-17.

- Held, D. (1995). Cosmopolitanism: an agenda for a new world order. Cambridge, UK Malden, Massachusetts: Polity Press.
- Heywood, A., (1992). Political Ideologies: An Introduction. London: Palgrave Macmillan
- Humes, J. C. (2007). The Wit & Wisdom of Winston Churchill. New York: Harper Perennial
- Kennedy, P. (2010). The Rise and Fall of the Great Powers. New York: Vintage.
- Keating, M. (ed.) Paradiplomacy in Action: The Foreign Relations of Subnational Governments. London: Frank Class.
- Jwaideh, W. (2006). The Kurdish National Movement Its Origins and Development, Syracuse University Press, Inc.
- Lynn Hunt, L; Martin, T.; Rosenwein, B.; Po-chia Hsia, H.; Smith, B. (2002). The Making of the West, Vol. 2. Bedford/St. Martin's; Concise edition.
- McDowall, D. (2004). A Modern History of the Kurds, 3rd ed, I.B Tauris & Co Ltd.
- McPherson notes that his term “national strategy” might also be called “grand strategy.” James M. McPherson, *Tried by War: Abraham Lincoln as Commander in Chief* (New York: Penguin Press, 2008), p. 5.
- Nakash, Y. (2011). Reaching for Power: The Shi'a in the Modern Arab World. Princeton University Press.
- Strange, S. (1988). States and markets. London: Pinter Publisher
- Steger, U. (2003). Corporate Diplomacy: The Strategy for a Volatile, Fragmented Business Environment1st Edition. Hoboken: Wiley.
- Parker, R.B. (2009). Growth of Diplomacy and Negotiation Skills at the Strategic Level FORMAT: Strategy Research Project.
- Tony Blair (2010) A Journey: My Political Life. London: Vintage.
- Well, G.H. (1911). The Country of the Blind and Other Stories. United Kingdom: The New Machiavelli

کوردیەکان:

مامۆستا مەسعود محەمەد و مامۆستا شکور مستەفا دیدارێکی تایبەت لە ساڵی 1998 لەبارەی نەتەوەی کوردەوەhttps://www.youtube.com/watch?v=m5jZ9svnFFE